

סימן פד דיני תולעים

הגדלים במים (סעיפים א-ג) או במין הצומח (סעיפים ד-טו) או בבעלי חיים (סעיף טז)

סעיפים א – ב

שרצים הגדלים במים תלושים מותרים

הגדרת מים תלושים – סוגיית הגמרא:

בירקא יא ט "את זה תאכלו מכל אשר במים, כל אשר לו סנפיר וקשקשת במים בימים ובנחלים אתם תאכלו".

בחולין טו: מבואר שדווקא בימים ובנחלים יש צורך בסימן של סנפיר וקשקשת, אבל שרצים שגדלים במים תלושים הנמצאים בכלים – מותרים באכילה אף ללא סנפיר וקשקשת. הגמרא (דף טו.) ממשיכה לבאר שיש לדרוש את הפסוק באופן של "כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט" (המילה "במים" שנאמרה פעמיים בפסוק היא כלל, "בימים ובנחלים" פרט) – "מה הפרט מפורש מים נובעים אף כל מים נובעים", לרבות חריצין [ארוכין וקלריס] ונעיצין [כתחין גון לותן שטעון לביכני גיס] שגם בהם יש צורך בסנפיר וקשקשת, ולמעט בורות שיחין ומערות שהם כמו כלים שכל השרצים הגדלים בהם מותרים.

עוד מובא בגמרא, שתנא דבי רבי ישמעאל דורש את הפסוק בריבוי מיעוט ריבוי¹, וגם לשיטתו יש לרבות חריצין ונעיצין (לאיסורא), ולמעט בורות שיחין ומערות (להיתרא).

הגמרא מבארת שהמים בבורות שיחין ומערות עצורים כמים שבכלים [שאין להם מוצא ומצוא], ואילו מים שבחריצין ונעיצין אינם עצורים ודומים יותר לימים ונחלים.

הגדרת מים תלושים – שיטות הראשונים:

מדברי **רש"י** (ד"ה במים) ו**רא"ש** (פ"ג סי' סח) עולה שלהלכה רק מים נובעים דינם כימים ונחלים. אבל מי גשמים, אפילו אם זורמים ואינם מכונסים במקום אחד – דינם ככלים, וכל השרצים הגדלים בהם מותרים. [ליתר ביאור: מפירוש **רש"י** משמע שבין לתנא קמא ובין לתנא דבי רבי ישמעאל חריצין ונעיצין הדומים לימים ונחלים הם דוקא חריצין ונעיצין שיש בהם מים נובעים. אמנם **תוס'** (ד"ה במים) פירשו שתנא דבי רבי ישמעאל הדורש ריבוי מיעוט ריבוי מרבה אפילו חריצין ונעיצין שאינם נובעים, שגם הם דומים לימים ונחלים בכך שזורמים, כעולה מביאור הגמרא שחריצין ונעיצין אינם עצורים (ולא אמרו שנובעים), ואילו תנא קמא הדורש כלל ופרט וכלל מרבה רק חריצין ונעיצין הנובעים ולשיטתו רק מים נובעים דינם כימים ונחלים. **הרא"ש** (פ"ג סי' סח) כתב שגם לפי פירוש התוס' יש לפסוק להלכה שרק מים נובעים דינם כימים ונחלים, כיון שהדרשה של תנא קמא (תורת כהנים) היא הדרשה השגורה בפי כל, והרי זה כיחיד (תנא דבי רבי ישמעאל) כנגד רבים].

¹ **רש"י** (ד"ה במים) ביאר שלדעת תנא דבי רבי ישמעאל יש לדרוש את הפסוק בריבוי מיעוט ריבוי, כיון שהמילה "במים" השניה מופיעה סמוך למילה "במים" הראשונה, ורק לאחר מכן כתוב "בימים ובנחלים", וכאשר התורה הפרידה בין הכלל לפרט אין לדרוש כלל ופרט וכלל אלא ריבוי מיעוט ריבוי. ההבדל בין הדרשות הוא שכאשר דורשים כלל ופרט הרי הפרט הוא פירוש של הכלל, ואין בכלל אלא מה שבפרט, ואפילו דבר שדומה לפרט אין לרבותו, וכאשר יש כלל נוסף לאחר מכן – יש לרבות דבר שדומה לפרט. אבל כאשר דורשים ריבוי ומיעוט, הרי המיעוט אינו פירוש של הריבוי אלא בא ללמד שרק דבר הדומה למיעוט בכלל הדין, וכאשר יש ריבוי נוסף לאחר מכן – יש לרבות כל דבר, חוץ מדבר שאינו דומה למיעוט כלל.

שו"ת היכל שלמה – הלכות איסור והיתר

אבל לדעת רמב"ם (מאכלות אסורות פ"ב הי"ח) **ורשב"א** (תורת הבית הארוך בית ג שער א) כל מים שזורמים ואינם עצורים במקום אחד הרי הם כימים ונחלים, ולכן שרצים הגדלים בחריצין ונעיצין של מי גשמים – אסורים, ורק שרצים הגדלים בבורות שיחין ומערות דינם כשרצים הגדלים בכלים. [המ"מ ביאר שהרמב"ם למד את הגמרא כתוס' (שתנא דבי רבי ישמעאל מרבה לאיסור אפילו חריצין ונעיצין שאינם נובעים), ופסק כתנא דבי רבי ישמעאל². וכן מבואר בדברי הרשב"א (שם)].

ההיתר הוא רק לפני שפרשו מהמים:

בגמרא שם מובאת ברייתא "מנין לרבות בורות שיחין ומערות ששוחה ושותה מהן ואינו נמנע? תלמוד לומר תאכלו מכל אשר במים". הגמרא מבארת שאפילו אם השרץ פרש לדופן הבור ואח"כ חזר למים – הרי הוא כמי שלא פרש ועדיין עומד בהיתרו, כיון שהיינו רביתיה (כך גידולו³). אבל לאחר שפרש מן הבור – הרי הוא בכלל שרץ השורץ על הארץ ואסור.

הרשב"א (תורת הבית הקצר שם) כתב שפרישה לדופן הבור היינו בצד הפנימי, אבל אם פרש על שפת הבור או על הדופן החיצונית של הבור או הכלי – הרי הוא כפרש לחוץ ואסור. עוד כתב (בחיידושו לחולין סו.) שאפילו אם השרץ פרש מהמים שבבור לאויר, והאדם קלט אותו בפיו לפני שנח – יש לאסור. טעם האיסור הוא מפני שדין שרץ הגדל במים תלושים דומה לדין שרץ הגדל בפירות תלושים (לקמן סע' ד) (ששניהם מותרים כל זמן שלא פירשו), ולגבי שרץ הגדל בפרי הסתפקה הגמרא האם נאסר מיד ביציאתו מהפרי או רק לאחר ששורץ על הארץ וסלקא בתיקו ויש להחמיר בספק תורה, והוא הדין לגבי שרץ הגדל במים שיש להחמיר מספק ולאסור מיד ביציאתו מהמים.

פסיקת האחרונים:

שו"ע: "שרצים הגדלים במים (או בשאר משקים (שי"ן ס"ק א)) שבכלים ושכבורות שיחין ומערות שאינם נובעים – מותרים אע"פ שאין להם סנפיר וקשקשת. לפיכך שוחה ושותה מהם, ואינו חושש לשרצים שבהם אם יזדמנו לתוך פיו (ואין בזה משום בל תשקצו אע"פ שבולע את השרץ חי, כיון שכוננתו לשתות המים ובולע השרץ יחד איתם (שי"ן ס"ק ג), ובתנאי שהשרץ אינו מאוס עליו (ט"ז ס"ק ב)). ואם פירשו ממקום רביתן, כגון לאחורי הבור או על שפת הכלי מבחוץ – אע"פ שחזרו אסורים. ומסתמא אין לחוש שמא פירשו. אבל אם לא פירשו אלא על דופן הכלי מבפנים – מותרים".

המשך **שו"ע** (סע' ב): "הגדלים במים שבחריצים ונעיצים שהם מושכים ואינם נובעים – יש אוסרים (רמב"ם ורשב"א) ויש מתירים" (רש"י ורא"ש) (מהשו"ע עולה שהעיקר כמתירים (יש אומרים בתרא). אמנם **הש"ך** (ס"ק ח) כתב בשם **רש"ל** שהעיקר כאוסרים. וכ"כ **כה"ח** (ס"ק טז) בשם **כנה"ג ועוד**).

שתייה ממים תלושים מתולעים באמצעות כלי:

הרא"ש (פ"ג ס"י סח) הביא שיש מדייקים מהברייתא הנ"ל שההיתר הוא רק באופן של "שוחה ושותה", אבל לשאוב בכלי ולשתות – אסור, שמא ינוח השרץ על דופן הכלי לפני שיכנס לפיו של האדם והרי הוא כשרץ שפרש. לדברי הרא"ש: הדיוק מהברייתא אינו מוכרח, שכן אפשר שהברייתא נקטה אורחא דמילתא, ואין הכי נמי שגם ע"י כלי מותר, שכל זמן שלא ראינו שרץ שפרש על דופן הכלי אין לחשוש לכך. הרא"ש

² אמנם ה"ט"ז כתב עפ"י דיוקו בדברי הטור ביאור אחר לפסיקת הרמב"ם. להבנתו: הרמב"ם למד בגמרא שמים זוחלים דינם כמים נובעים לדברי הכל, והמחלוקת בין תנא קמא לתנא דבי רבי ישמעאל היא בנוגע לחריצין ונעיצין שאינם זוחלים אלא מכונסים, שלדעת ת"ק דינם כבורות ולדעת תנא דבי רבי ישמעאל דינם כמים נובעים מפני שהם גדולים מבורות שיחין ומערות ומחמת הגודל שלהם אינם דומים לכלים, ופסק הרמב"ם כתנא קמא ולא כתנא דבי רבי ישמעאל שהוא יחיד.

³ כלומר שכן דרך התולע לצאת מהמים אל דופן הבור מבפנים, ואם נאמר שגם בכהאי גוונא אסרה תורה – אם כן לא התירה כלל הגדילים במים תלושים, שהרי כן דרכם תמיד לפרוש לדפנות מבפנים, ומדהתירה התורה ש"מ דגם בכהאי גוונא שרי (ערוה"ש סע' כא).

שו"ת היכל שלמה – הלכות איסור והיתר

הוסיף שלאידך גיסא מהמשך הסוגיא (הדין המובא לקמן ס' ג) משמע דכל היכא דאי פריש אסור חיישינן דילמא פריש. וכ"פ באו"ה הארוך (שער מא ס"ז) שאסור לשתות מים תלושים מתולעים באמצעות כלי. וכ"פ הרמ"א.

הש"ך (ס"ק ה) הוסיף (בשם הכלבו) שגם לשאוב בכף היד אסור.

עוד כתב **הש"ך** (ס"ק ד וס"ק י) עפ"י המבואר בב"י (ס' ג) ובדרכ"מ (ס"ק ב), שכל זה במים הנמצאים בבור, שכאשר עברו לכלי – השרץ נאסר בפרישה לדופן הכלי. אבל מים הנמצאים בכלי, ועברו לכלי אחר יחד עם השרץ – הרי הכלי השני נחשב עדיין מקום גידולו ואינו נאסר בפרישה לדופנו, שכך דרך אוכלים ומשקים לערותם מכלי לכלי. לפי זה מותר לשאוב בכלי קטן מים מתולעים הנמצאים בכלי גדול ולשתותם, שהרי אף אם השרץ יפרוש על דופן הכלי הקטן עדיין עומד בהיתרו (עד כאן מהש"ך).

אמנם להבנת ה"ט"ז (ס"ק ה) אין חילוק בין מים מתולעים שעברו מבור לכלי ובין מים מתולעים שעברו מכלי לכלי, שבשני המקרים השרץ הנמצא במים נחשב עדיין במקום גידולו ואינו נאסר אם פירש לדופן הכלי, והחשש המובא ברא"ש הוא שמא בזמן השאיבה פרש השרץ מהמים ושהה מעט על הדופן החיצונית של הכלי או ששהה על הדופן הפנימית לפני שנכנסו המים (הפמ"ג (משב"ז ס"ק ה) ביאר שלדעת ה"ט"ז אם האדם הבחין בזמן השאיבה שהשרץ לא פרש מהמים – מותר לשתות מהמים שבכלי אפילו נשאבו מבור, ואם לא הבחין בכך – אסור לשתות מהמים שבכלי אפילו נשאבו מכלי גדול).

סעיף ג

סינון משקה בלילה

בחולין סז. "אמר רב הונא: לא לשפי אינש (לא יערה אדם) שיכרא [שגל תמרים הוא ומטיין צהס תולעים] בצבייתא ודך עניס וקסיס לקיס] באורתא [שאלס תפול תולעת על הקסיס לא ירענה], דילמא פריש לעילא מצבייתא והדר נפיל לכסא [ולמחר כשירענה יהא סכר שלא יתה מן השכר לקסיס], והוי עובר משום שרץ השורץ על הארץ [וכיון דרעשה והלכה קלת על הקסין נעשית סרץ הארץ]."

שו"ע: "המסנן מים או שאר משקים, והיו בו תולעים או יבחושים או יתושים – אע"פ שחזרו לתוכו אסורים, שכבר פירשו. לפיכך משקה שדרך ליגדל בו תולעים וכיוצא בהן – אין לסננו בקסמים וקשים בלילה, שמא יחזרו ויפלו לתוך הכלי ויבא לשתותן."

רמ"א (על פי הב"י): "אבל מותר לסנן דרך בגד או מסננת, שהרי לא יוכלו ליפול דרך שם אל תוך המשקה. וכן מותר לערות המשקים מכלי אל כלי, הואיל והם תמיד עם המשקה היינו רבייתיהו" (וגם אם פירשו לדופן הכלי השני עדיין עומדים בהיתרם לדעת ב"י דרכ"מ וש"ך, כמבואר לעיל ס' א).

סעיפים ד, ו

תולעים הגדלים בפירות תלושים מותרים

לדעת רוב הראשונים תולעת שגדלה בפרי מחובר אסורה (סעיף ו):

בחולין סז. – "אמר שמואל: קישות שהתליעה באביה [בעולה מחוברת] – אסורה משום השרץ השורץ על הארץ [שרץ הארץ היא וסורה התולעת לאכול, כיון דמהלכת בתוך הקישות והיא מחוברת בקרקע – הוי כמהלכת על גבי קרקע, אבל התליעה לאחר מכן (בתלוש) – מותרת עד שתלא לאויר]. הגמרא מביאה סיוע לשמואל מברייתות, שבברייתא אחת מובא שזיזין [כמין יתושים] שבעדשים ויתושים שבכליסיס [מן קטנית] ותולעים שבתמרים וגרוגרות אינם בכלל שרץ הארץ ומותרים (כיון שאינם שורצים על הארץ אלא בתוך הפרי (רש"י)), ובברייתא אחרת מובא שתולעים שבעיקרי זיתים ועיקרי גפנים הן בכלל שרץ הארץ, ולכאורה החילוק הוא בין התלעה של פירות תלושים להתלעה של פירות מחוברים וכדברי שמואל. הגמרא דוחה את הסיוע ואומרת שאפשר לבאר שהחילוק הוא בין התלעה בפרי אפילו במחובר [וכל כמה ללא נפקא לאויר לאו סרץ הארץ היא] לבין התלעה באילן. הגמרא מחזקת את דחיית הסיוע: "דיקא נמי דקתני תולעת שבעיקרי זיתים ושבעיקרי גפנים" (משמע באילן עצמו).

שו"ת היכל שלמה – הלכות איסור והיתר

ר"ת וריב"א (הובאו בתוס' ד"ה דיקא) למדו מדברי הגמרא "דיקא נמי... " שאין הלכה כשמואל. אולם בה"ג ושאלות (הובאו בתוס' שם) פסקו כשמואל, שכן מוכח מדברי רב הונא ורב פפא (דף נח. מובא לקמן בתחילת סעי' ז-ח) דבתראי נינהו דסבירא להו כשמואל. וכן פסקו רי"ף (דף כג:) **רמב"ם** (מאכלות אסורות פ"ב הט"ו) **רשב"א** (תורת הבית בית ג שער ג) **ר"ן** (דף כג:) **ועוד**.

טור ושו"ע: תולעים הגדלים בפירות בעודם בחובר – חשוב כשורץ על הארץ ואסור אע"פ שלא פירש.

תולעת שגדלה בפרי מחובר ולא ריחשה בתוכו (המשך סעיף ו):

הובא לעיל מפירוש **רש"י** בביאור דברי שמואל, דכיון שמהלכת בתוך הקישות והיא מחוברת בקרקע, הרי היא כמהלכת על גבי קרקע. וכן כתבו **תוס'** (ד"ה דיקא) **רא"ש** (פ"ג ס"ח) ו**מהר"ם מרוטנבורג** (הובא בהגה"מ פ"ב אות ד) שתולעת שגדלה בפרי מחובר נחשבת שרץ הארץ רק בזמן שריחשה בתוך הפרי, אבל תולעים הגדלים בפולים ואפונים שאין להם מקום לזוז בתוך הפרי – מותרים.

אמנם **ר"ן** (דף יט. מדפי הרי"ף) **רמב"ן** (דף נח:) **רשב"א** (תורת הבית שם) **או"ה הארוך** (שער מא ס"ב) **ועוד** ביארו בדברי שמואל שתולעת שגדלה בפרי מחובר דינה כתולעת הנמצאת על הקרקע ממש שנחשבת שרץ הארץ אף אם לא ריחשה.

השו"ע פסק כרא"ש וסיעתו: "תולעים הנמצאים בפולים ואפונים תחת הקליפה, והקליפה משחרת עליהם מבחוץ, וכשמסירים הקליפה מוצאים היבחושים תחתיה – מותרים, לפי שהם מונחים במקום צר ולא קרינן בהו השורץ על הארץ כל זמן שלא ריחשו. אבל הנמצאים בשרביטים – אסורים, שיש להם מקום לרחוש".

הרמ"א לא חלק על השו"ע במפורש, אך כתב עפ"י שו"ת **הרשב"א** (ח"א ס"י ערה): "ופעמים נמצא בפרי כמין נקודה שחורה, והוא מקום שמתחיל התולעת להתרקם, וצריך ליטלו משם בעומק, דאסור כמו התולעת עצמו". בשו"ת **הרשב"א** (שם) מבואר שהתולעת אסורה מיד כשמתחילה להתרקם אפילו שעדיין לא ריחשה. לאור זאת, ועל פי המבואר בתורת חטאת (כלל מו דין ב), כתבו **הש"ך** (ס"ק יט) ו**הט"ז** (ס"ק י) שלפוסקים כרמ"א יש להחמיר ולאסור תולעים הנמצאים בפולים ואפונים אע"פ שאינם רוחשים. אמנם אם בישלו אותם בלי להוציא את התולעת – התבשיל מותר, כיון שבלאו הכי יש אומרים שכל פרי אפילו קטן הוא ששים נגד התולע (יתבאר לקמן סעי' ט ובהערה שם). **הט"ז** (שם) הוסיף שאם מדובר בקטנית שלא ניתן להוציא ממנה את התולעת – אין להכניס קטנית זו לתבשיל אלא לזורקה. עוד עולה מדברי **הט"ז** (כך הבינו חכמת אדם כלל לח סעי' יב וכה"ח ס"ק נה) שאם הכניס את הקטנית לתבשיל ויש חשש שהשרץ נשאר שלם ולא נימוח – יש להחמיר ולאסור את התבשיל, שבריה אינה בטילה אפילו באלף (כדלקמן ס"ק סעי' א).

לשיטת השו"ע יש להקל בנקודה שחורה הנ"ל, שאפילו אם היא תולעת הרי אין לה מקום לרחוש (ט"ז שם). וכ"פ **ילקו"י** (ס"י פד סעי' ט ובהערה שם). אמנם **בכה"ח** (ס"ק נד-נה עפ"י כמה מאחרוני ספרד) כתב להחמיר כשיטת הרמ"א בכל המבואר לעיל.

תולעת שגדלה בכמהין ופטירות מחוברים:

באו"ה הארוך (שער מא אות יא בהגהה) כתב שתולעת שגדלה בכמהין ופטירות דינה כתולעת שגדלה בבשר וגבינה מחמת סירחון שמותרת (לקמן סעי' טז), כיון שכמהין ופטירות אינם נחשבים גידולי קרקע לענין קנייתם בכסף מעשר שני ולענין ברכות (שברכתם שהכל).

אולם **בדרכ"מ** (ס"ק ד) כתב שלגבי תולעים אין נפק"מ ביניקה מהקרקע אלא בעצם החיבור לקרקע, ולכן תולעת שבכמהין ופטירות מחוברים אסורה כתולעת שבשאר פירות מחוברים. וכ"פ **ברמ"א**.

תולעת שגדלה בפרי תלוש מותרת כל זמן שלא פירשה, ונחלקו בפירשה מתה (סעיף ד):

הובא לעיל **מהגמ'** שזיזין שבעדשים ויתושים שבכליסיים וכו' מותרים. בהמשך לכך הסתפק רב יוסף באיזה שלב של יציאת השרץ מהפרי התלוש הוא נחשב כפורש מהפרי ושורץ על הארץ. הספק הראשון הוא "פירשה ומתה מהו?", וביאר **רש"י** שפירשה מתוך הפרי ומתה בנפילתה ולא ריחשה על הארץ. וכ"כ **רא"ש** (פ"ג ס"י סח) **מרדכי** (ס"י תרמד) **סמ"ג** (לאוין ס"י קלב) **סה"ת** (הל' או"ה ס"י לה) **ועוד**. אמנם **הרי"ף** (דף כד.) גרס

שו"ת היכל שלמה – הלכות איסור והיתר

"פירשה מתה מהו", ולפי זה הספק הוא אפילו במקרה שמתה בתוך הפרי ופירשה לאחר מיתתה. וכ"כ רמב"ם (פ"ב הט"ז) רשב"א (תורת הבית הקצר שם) ועוד.

עוד הסתפק רבי יוסף "מקצתה מהו ומי הויא ככולה או ללמא צעינן כולה? לאויר העולם מהו ופירשה מן הפרי חלוט לאויר, וקודם שהגיע לארץ קלטה צפיו לכולה, אם תימאי לומר פירשה ומתה מותרת משום לאינה ראויה לרחוק אבל חיה לראויה לרחוק לא? – תיקו".

"בעי רב אשי: לגג תמרה מהו ומתוכה פירשה לגגה, מי אמרינן היינו רביתיה או ללמא כסורץ על גבי דבר אחר למין? לגג גרעינתה מהו ואם תמאי לומר לגג תמרה כדבר אחר הוא, גג גרעינתה מהו (כל תולעים מגרעיני הפרי הן גללים)? מתמרה לתמרה מהו וולא סרץ על גבה אללא מזו על ז, מי אמרינן כיון דלאו היינו אמה סורץ קרינא זיה, או ללמא אויר העולם צעינן? – תיקו".

הראשונים הסכימו שיש להחמיר בכל הספיקות הללו, שהם ספק דאורייתא.

שו"ע: "תולעים הגדלים בפירות בתלוש – מותרים, שלא אסרה תורה אלא שרץ השורץ על הארץ. במה דברים אמורים? שלא פירשו מן הפרי. אבל פירשו מן הפרי, אפילו לא הגיעו לארץ אלא שמת באויר קודם שהגיע לארץ (רא"ש וסיעתו), ואפילו לא פירש כולו מהפרי אלא מקצתו, או שלא פירש אלא על גבי הפרי, או על גבי הגרעין שבתוכו, או שפירש מפרי לפרי – אסור. ויש אוסרים (רמב"ם וסיעתו) אפילו מת בתוך הפרי ופירש אחר כך" (נפק"מ בין השיטות תתבאר בהערה⁴).

פרי שחורו נקוב לחוץ (סעיף ד):

כתב הרשב"א (תורת הבית הקצר שם) שאם נמצא השרץ בתוך הפרי התלוש, אע"פ שחורו נקוב כלפי חוץ – מותר, ואין לחשוש שמא פירש וחזר. לדבריו (תורת הבית הארוך שם): אין הדבר מצוי שיחזרו לחוריהם לאחר שיצאו, כדמשמע מהגמ' (דף טו. הובא לעיל סעי' א-ב) לגבי תולעים הגדלים במים שבבור או כלי, שמותר לשתות מהמים, ולא חיישינן שמא פירשו חוץ לבור או הכלי וחזרו לתוכו. וכ"כ טור ושו"ע: "כל זמן שנמצא בתוך הפרי, אפילו חורו נקוב לחוץ – לא חיישינן שמא פירש וחזר".

אמנם מתה"ד (ס' קעא) שערי דורא (ס' מו) ועוד עולה שבפרי נקוב חוששים שמא פירש וחזר, כיון שיש ריעותא לפנינו, וגם אפשר שפירש מקצתו וחזר (משא"כ לגבי בור או כלי שאין ריעותא, וגם לא שייך בהם פירש מקצתו, ראה ט"ז ס"ק ו וערוה"ש סעי' מד). וכ"כ הרמ"א: "ויש אוסרים אם חורו נקוב לחוץ, והכי נהוג".

הט"ז (ס"ק ו) כתב שמדברי הטור עולה שחושש לשמא פירש רק במקרה שיש ריעותא הנובעת ממצעשה אדם, ולכן לגבי שאיבת מים בכלי (לעיל סעי' א) משמע מדבריו שחושש שמא פירש השרץ על ידי שאיבת האדם⁵, ולגבי פרי נקוב לא חשש לזה.

סעיף ה

תולעים הגדלים בקמח

בשו"ת הרא"ש (כלל כ ס"ג) כתב שתולעים הנמצאים בקמח או במלח – אסורים, שמא פרשו וחזרו.

⁴ ברבינו ירוחם (תא"ו נט"ו ח"ה) וביתר ביאור ברשב"א (תורת הבית הארוך שם) מבואר שהנפק"מ היא כגון במקרה שרוצה לבשל קטנית שמוחזקת כמתולעת בתוכה, שלדעת הרא"ש וסיעתו די בכך שירתיה את המים תחילה ואח"כ ייתן לתוכם את הקטנית, שהרי התולעים ימותו במים, ואם אח"כ יתערבו בתבשיל לית לן בה. אמנם לדעת הרמב"ם וסיעתו צריך להשרות תחילה את הקטנית במים צוננים כדי שיצאו מתוכה התולעים ואח"כ לבשלה.

⁵ כלומר שמא בזמן שאיבה פרש השרץ על דופן הכלי מבחוץ, או בפנים קודם שנכנסו המים, והט"ז לשיטתו בס"ק ה (הובא לעיל סעי' א-ב) שהחשש באיבה אינו שמא יפרוש לאחר מכן מעצמו לדופן הכלי (כפי שפירשו אחרונים אחרים), אלא שמא יפרוש על ידי מעשה האדם בזמן שאיבה (משב"ז ס"ק ו). עוד יש לציין שהטור לא התייחס במפורש לדין שאיבת מים בכלי, אלא משמע שמחמיר בזה מפני שכתב "שוחה ושוחה", וגם מפני שמהרא"ש במסקנת דבריו משמע להחמיר.

שו"ת היכל שלמה – הלכות איסור והיתר

בהגש"ד (ס"ב נב ס"ק א) הביא שיש מי שהתיר תולעים שפרשו מקמח שהתליע לדופן הכד וחזרו לקמח, כדרך שהתירו תולעים שפרשו לדופן הבור או הכלי וחזרו למים. אבל בתשובת ה"ר חיים דחה דבריו, וכתב שהיתר זה נאמר רק במשקים (כנלמד מהפסוק "תאכלו מכל אשר במים" – לרבות בורות שיחין ומערות ששוחה ושוחה מהן"), אבל קמח דינו כפירות שאפילו בפרישה מועטת נאסר השרץ. ה"ר חיים הוסיף שאביו האור זרוע הורה להשליך לנהר חיטים שהתליעו ולא התיר למוכרם לגוי שמא יאפה פת וימכרנו לישראל (עד כאן מהגש"ד).

שו"ע: "תולעים הנמצאים בקמח וכיו"ב – אסורים, שמא פרשו ושרצו על הארץ וחזרו". **רמ"א**: "והוא הדין במלח או שאר דברים שאינו משקה (**ש"ך** (ס"ק יד): אמנם אם התולעים גדולים קצת שאפשר לברור אותם – ודאי שהמאכל מותר לאחר ניפוי בנפה). ואסור למכרו לגוי, שמא יחזור וימכרנו לישראל"⁶.

מחלוקות אחרונים בנוגע לאיסור המכירה לגוי:

האם מותר למכור לגוי מעט מעט? **הש"ך** (ס"ק יז) ו**הט"ז** (ס"ק ט) התירו זאת כדרך שהתירו בחיטים שנרטבו לפני פסח (אור"ח ס"י תסז ס"ע א), כיון שיש להניח שהגוי יאכל את הכמות המועטת ולא ימכרנה. אמנם לדעת **מג"א** (אור"ח שם ס"ק ב) **ופנים מאירות** (ח"ג ס"י לה, הובא ב**פת"ש** ס"ק ד) (וכן מצדד **בנו של הש"ך** בנקודה"כ) היתר זה הוא רק לגבי פסח שיש שם ספק נוסף שמא הישראל הקונה יאכלם לפני הפסח, אבל בשאר איסורים כמו בנידו"ד – אסור למכור לגוי אפילו מעט מעט.

האם מותר להאכיל לעבדו ושפחתו? **רש"ל וש"ך** (שם) התירו זאת בתנאי שלא ישארו בביתו זמן מרובה כדי שלא יבוא לידי תקלה. אמנם **הט"ז** (ס"ק ז) אסר, כיון שגם בזמן מועט יש לחוש לתקלה, שהרי אם נתיר לו להאכיל לעבדו ושפחתו יעשה ממנו לחם שעלול להתערבב עם שאר הלחם שבביתו (ומה שהתירו להשהות איסור בבית זמן מועט הוא רק בדבר שבדלים ממנו).

האם מותר לעשות ממנו יין שרף? **הט"ז** (ס"ק ט) אסר. לדבריו: היין מצד עצמו מותר כיון שנעשה מהזיעה היוצאת מהקמח ואין בו ממשות קמח אלא רק טעם, אך יש לאסור את עשיית היין כדרך שאסרו למכור את הקמח לגוי, שאם תהיה לישראל אפשרות להשתמש בקמח בהיתר יבוא לאכלו באיסור. אולם ב**פת"ש** (ס"ק ג) הביא בשם **פר"ח** (ס"ק יח) **צמח צדק** (הקדמון ס"י נא) **ופנים מאירות** (שם) שלא חששו לכך, והתירו עשיית י"ש.

סעיפים ז – ח

בדיקת פרי שמוחזק בתולעים

בחולין נח. "אמר רב הונא: כל בריה שאין בו עצם – אינו מתקיים י"ב חדש ונפק"מ כמפרט רב פפא. אמר רב פפא: שמע מינה מדרב הונא, הא דאמר שמואל קישות שהתליע באיביה אסורה, הני תמרי דכדא נסתלעו ואין יועל אס נמחוכל אס בתלוקן – לבתר תריסר ירחי שתא (מזמן שנתלשו) שריין" (שם התליעו במחומר – הרי התולעת אינה מתקיימת י"ב חודש, שבזמן כזה בוודאי מתה ואף גופה התייבש לגמרי ונחשב כעפר בעלמא (שו"ת **ראב"ד** ס"י רז. וראה ירושלמי שבת פ"א ה"ג שדבר שאין לו גידים ועצמות אינו חי יותר משה חודשים, ולפי זה תולעת חיה לכל היותר ששה חודשים וגופה מתקיים לכל היותר י"ב חודש)).

הר"ן (יט. מדפי הר"ף) כתב שמדברי **רש"י** משמע שהאיסור בתוך י"ב חודש הוא דווקא כשהתמרים התליעו ודאי, אך אם כן היתה הגמ' צריכה לומר סתם פירות שהתליעו, וממה שנקטה הגמ' "תמרי דכדא" משמע שבתמרי דכדא יש לחשוש אפילו אם לא התליעו בפנינו כיון שההתלעה מצויה בהם, וכן כל פרי

⁶ **הש"ך** (ס"ק טז) ביאר שהחשש הוא שמא ימכרנו לישראל באופן שהאיסור אינו ניכר, כגון פת שנאפתה מקמח מתולע או דג שנמלח ממלח שנכנסו בו תולעים (אבל אם ימכרנו בעין יבחינן הישראל בתולעים). **והט"ז** (ס"ק ט) ביאר שבדבר שאינו טעון בדיקה כמו מלח או כוסמת או שזיפים יבשים שלא ראו בהם ריעותא יש חשש שמא ימכרנו לישראל בעין והישראל לא יבחינן בתולעים. בין כך ובין כך, לדעת **הש"ך** ו**הט"ז** חששו של הרמ"א מוצדק, ודלא כב"ח (בסוף הסימן) שכתב שהאיסור למכור לגוי הוא רק בקמח שמא יאפנו, ולא בשאר דברים כמו מלח וקטניות שלהבנת הב"ח הגוי מוכרם בעין הישראל מחוייב לבודקם.

שו"ת היכל שלמה – הלכות איסור והיתר

שמצויה בו התלעה אפילו מיעוט – יש לחשוש (כדרך שחששו למיעוט המצוי בדיני טריפות לגבי בדיקת הריאה (שו"ע סי' לט סעי' א ונו"כ שם)). וכ"כ **רמב"ם** (פ"ב הט"ו) **ורשב"א** (תורת הבית הקצר שם) **ורא"ש** (פ"ג סי' נג) שפירות שדרכן להתלע במחובר צריכים בדיקה אם לא עברו י"ב חודש משנתלשו.

שו"ע: "פרי שהתלע ואין ידוע אם במחובר אם בתלוש – אסור. כל מיני פירות שדרכן להתלע כשהם מחוברים – לא יאכל עד שיבדוק הפרי מתוכו שמא יש בו תולעת. ואם שהה הפרי אחר שנעקר י"ב חדש – אוכל בלא בדיקה, שכל בריה שאין בה עצם אינו מתקיים י"ב חדש".

ט"ז (ס"ק יב): אבל פירות שדרכן להתלע בתלוש – אינם צריכים בדיקה, משום דהוי ספק ספיקא (שמא לא התלעו ואם התלעו שמא לא פירשו), ובס"ס מותר אפילו באיסור תורה.

ש"ך (ס"ק כב): יש שכתבו שקטניות דרכם להתלע במחובר ויש שכתבו שדרכם להתלע בתלוש, והעולם מקילים בבדיקת קטניות, ואפשר שהטעם הוא מפני שהאידינא אין דרכם להתלע במחובר, שדבר זה משתנה לפי המקום ולפי הזמן.

פת"ש (ס"ק ה): **באר היטב** כתב שלכתחילה צריך בדיקה אפילו בפירות שדרכם להתלע בתלוש, ובשו"ת **חת"ס** (ח"ב סי' עז) כתב שכאשר אי אפשר לבדוק (כגון פירות שמוחזקים בגידול תולעים בימי הקיץ, שכעבור ששה חודשים בזמן החורף יש להניח שיש בהם תולעים מתות שגופן קיים ואי אפשר למוצאן) – מעיקר הדין הפרי מותר (וירחצו אותו היטב במים לתקן מה שאפשר).

ההיתר לאחר י"ב חודש הוא רק לגבי הבדיקה בתוך הפרי, ורק בזמן שאוכל אותו חי:

כתב **הרא"ש** (שם) שההיתר בפירות שעברו עליהם י"ב חודש הוא רק לגבי בדיקה בתוכם, אבל צריך לבדוק על גב הפרי ובין הפירות אם אין שם תולעים, שהרי דרכם להתלע, ושמא התלעו בתלוש ופירשו. וכן במקרה שרוצה לבשל את הפירות הללו – יש לחשוש שמא התולעים יפרשו מתוכם ויאסרו את התבשיל.

השו"ע הביא את דברי הרא"ש: "ומכל מקום צריך לבדוק, להשליך התולעים הנמצאים ביניהם בחוץ, או על גבי הפרי. ואף לאחר שישליך הנמצאים בחוץ – יש לחוש שמא כשיתנם במים בתוך הקדירה יצאו לחוץ וירחשו במים או בדופני הקדירה או על גבי הפרי. הלכך הבא לבשל לאחר י"ב חדש פירות שהתלעו – יתנם לתוך מים צוננים, המתולעים והמנוקבים יעלו למעלה (וישליכם), ואח"כ יתנם בקדירת מים רותחים, שאם נשאר בו תולעת ימות מיד" (לפני שיפרוש) (**ש"ך** (ס"ק כד): יש שהקילו ליתנם במים רותחים ללא צוננים לפני כן, והרא"ש והשו"ע לא הקילו בזה, מפני שחששו שמא תפרוש התולעת לפני שתמות במים הרותחים, ולאחר הנתינה במים הצוננים שנשאר רק חשש מועט שמא נשארו קצת שלא עלו למעלה – כבר לא חששו לזה).

בדברי הרא"ש שם מבואר שבתוך י"ב חודש תקנה זו אינה מועילה. **הב"י** הסביר זאת בשני אופנים: א) שמא לאחר הנתינה בצוננים נשארו קצת שלא עלו למעלה, וכאשר יתנם במים רותחים – יאסרו את התבשיל מיד, שהרי תולעת שגדלה בפרי מחובר אסורה אף אם לא פירשה. ב) בשם **הר"ן** (י"ט מדפי הרי"ף): המתלעים במחובר אין טבעם לצוף למעלה כמו המתלעים בתלוש.

גידולים שצריך לבדוקם:

הרמ"א כתב עפ"י שו"ת **הרשב"א** (ח"א סי' רעד), שכאשר יש בגידול מסויים מיעוט המצוי של מתולעים – צריך לבדוק כל פרי או ירק בפני עצמו, ולא מספיק לבדוק את הרוב (**ט"ז** (ס"ק יד): בדיקה זו מועילה גם תוך י"ב חודש, וכפי שנהוג לברור על השולחן גרגירי חומוס תוך י"ב חודש ולהוציא מהם את הנקובים (לגבי נאמנות נשים בבדיקה זו ראה לקמן סעי' יא)).

לגבי הגדרת מיעוט המצוי: בשו"ת **הריב"ש** (סי' קצא) כתב לגבי טריפות שזהו קרוב למחצה. ובשו"ת **משכנות יעקב** (יו"ד סי' יז) כתב עשרה אחוזים. **הגרש"ז אויערבך** (מנחת שלמה תניינא סי' סג) כתב שטוב להתחשב בהגדרת משכנות יעקב לגבי בדיקת תולעים. **בילקו"י** (סעי' יג) הביא שיש שהחמירו אפילו בחמישה אחוזים.

בערוה"ש (סעי' לו) כתב שחרקים שאפשר לראותם רק בזכוכית מגדלת (או מיקרוסקופ) – פשוט שמותרים, שהתורה לא אסרה דבר שעין האדם אינה יכולה לראותו (וכ"כ **אגרות משה** יו"ד ח"ב סי' קמו, יחזה דעת ח"ו

שו"ת היכל שלמה – הלכות איסור והיתר

סי' מז, ועוד). אמנם חרקים שהעין יכולה לראות נגד השמש אפילו זעירים ביותר – אסורים (עד כאן מעורה"ש. וראה גם ילקו"י סע' ד שכל חרק שניתן לראותו בהתבוננות היטב אסור, והדבר מצוי בחרקים שצבעם כצבע העלים). בזמננו ישנם מומחים שיכולים לזהות חרקים שרוב בני אדם אינם מזהים, ונחלקו הפוסקים האם דבר זה מחייב את כל אנשי הדור (רבים האריכו לדון בזה, ראה לדוגמא מנחת שלמה שם, אגרות משה יו"ד ח"ד סי' ב, שיח נחום סי' מה, ספר "בדיקת המזון כהלכה"). לא הובאו כאן דוגמאות של גידולים הטעונים בדיקה, שכן דבר זה משתנה ממקום למקום ומזמן לזמן (כמובא לעיל מהש"ך).

סעיפים ט – י

תבשיל שנמצאו בו תולעים

כתב הרשב"א (תורת הבית הקצר שם) שאם עבר ובישל פירות שדרכם להתליע במחובר בתוך י"ב חודש ללא בדיקה – אם אינו יכול לבדוק את התבשיל רשאי לאכלו כך, כיון שיש כאן ספק ספיקא – ספק שמא היה שם רחש, ואם היה שם רחש שמא נימוח בבישול והתבטל, שבריה חתוכה יש לה ביטול, ובספק ספיקא הולכים להקל אפילו באיסור תורה.

עוד עולה מדברי הרשב"א (שם) שאם מצא בתבשיל מעט תולעים האסורות והשליכן – התבשיל מותר, כיון שהטעם הנפלט מהן בטל במיעוטו. הר"ן (יט: מדפי הרי"ף) כתב בשם הראב"ד שזהו דוקא בשני תולעים, אבל אם נמצאו שלשה או ארבעה – התבשיל אסור, כיון שיש להניח שיש בו תולעים נוספים, ואם כן נשאר רק ספק אחד (שמא נימוחו).

שו"ע: "עבר ובישל תוך י"ב חודש בלא בדיקה – אם יכול לבדוק בודק, ואם לאו מותר" (ש"ך ס"ק כט) עפ"י אור"ה הארוך (כלל מא דין ג): היתר זה הוא רק בפירות שדרכם להתליע (מיעוט המצוי), אבל פירות שהוחזקו בכך (שורבם מתולעים [עורה"ש סע' עב]) – הרי הם כודאי מתולעים, והתבשיל אסור כיון שנשאר רק ספק אחד). המשך שו"ע: "ואם נמצאו קצת בקדירה – משליכם ואוכל השאר". רמ"א: "כי אין לך פרי שאין בו ששים נגד טעם התולעת שבתוכו" (לדעת הרמ"א אפילו אם הפרי קטן ואין בו ששים כנגד גוף התולעת יש להתיר את התבשיל, וכן דעת הט"ז ס"ק טו). אמנם לדעת הש"ך (ס"ק ל) בפרי קטן צריך שיהיה בתבשיל ששים כנגד הפרי⁷.

המשך שו"ע: "ויש מי שאומר דהני מילי שלא נמצאו אלא אחד או שנים, אבל שלושה או ארבעה – הכל אסור". רמ"א: "ודוקא מאכל דאי אפשר לסננו ולהסיר מהם התולעים, ומאחר שהוחזק בתולעים כולו אסור. אבל אם אפשר לסננו – מעביר משם התולעים הנמצאים שם, והשאר מותר".

⁷ תוספת ביאור: בשו"ת הרא"ש (כלל כ סימן ג) כתב שמהר"ם מרוטנבורג שיער שאין לך פרי שלא יהא בו יותר מששים כנגד התולעת שבו, ולכן אם נמצאו תולעת בפרי מבושל יש להתיר את האחרים. בתה"ד (סי' קעב) הביא שאחד מן הגדולים ביאר שאף שיש פירות קטנים מאד שאין בהם ששים כנגד תולעת גדולה, מכל מקום רוב גופה של התולעת סרוח ופגום, והטעם הנפלט מבשרה מועט ובוודאי מתבטל בששים. אמנם תה"ד כתב שאין לסמוך על כך, ואין להקל אלא בפרי גדול שיש בו ששים כנגד התולעת, וכמובא במרדכי (חולין סי' תרמד) ושערי דורא (סימן מט) שאם הפרי קטן ואין בו ששים – נעשה כולו נבילה, וצריך ששים בתבשיל כנגד הפרי.

בתורת חטאת פסק להקל כדברי הרא"ש. לדבריו: יש לזרוק את הפרי עצמו, ושאר התבשיל מותר שהרי בוודאי יש בכולו ששים כנגד התולעת, ובפרט שיש אומרים שתולעת נותנת טעם לפגם (מהרמ"א עולה שלא פסק כשיטה זו אלא רק צירף אותה). גם הט"ז (ס"ק טו) הסכים להקל. לדבריו: תולעת נותנת טעם לפגם, וכאשר אינה בעין בטלה ברוב (ראה לקמן סי' קד סע' ג שכן הדין בזבוב וכיו"ב, ולדעת הט"ז גם בתולעת). אמנם רש"ל וש"ך (ס"ק ל) פסקו להחמיר שהפרי נעשה נבילה וצריך ששים כנגדו (לדברי הש"ך ההיתר בסי' קד סע' ג הוא רק בזבוב וכיו"ב).

כל הדיון הנ"ל הוא רק לפוסקים כרמ"א שחתיכה נעשית נבילה בכל האיסורים. אבל לדעת השו"ע חתיכה נעשית נבילה רק בבשר וחלב (לקמן סימן צב סע' ג-ד), וממילא פשוט שהתבשיל מותר אפילו אין בו ששים כנגד הפרי (וראה גם לקמן סי' קד סע' ג תשובה שניה שמהשו"ע נראה שתולעת נותנת טעם לפגם).

ירקות מבושלים שנמצאו בהם תולעים (סעיף י):

שו"ע עפ"י שו"ת הרשב"א (ח"א סי' קיג): "ירקות מבושלים שנמצאו בהם תולעים – הרוטב מותר ע"י סינון. אבל הירקות עצמם – אם מצא בהם שלש פעמים (היינו שלש תולעים)⁸ יש לחוש שמא יש ואינן ניכרות" (שכאשר נמצאו תולעים מרובים בקדירה – צריך לבדוק הכל, ולאחר הבישול והערבוב אי אפשר לבדוק את הירקות ולכן אסורים (רשב"א שם). אמנם פירות וכן כמהין ופטריות אפשר לבדוק אפילו לאחר בישול (שי"ך ס"ק לד בשם הלבוש). והכל לפי הענין ולפי ראות עיני המורה (ערוה"ש סעי' עה)).

חנות שנמצאה בה סחורה מתולעת:

הט"ז (ס"ק יז) הביא מעשה בחג השבועות שנשות העיר אפו לחמים ופלאדיין (מאפה ממולא גבינה) עם צימוקים, ואשה אחת (רחל) מצאה תולעים בצימוקים שלה, ולאחר בדיקה מצאו תולעים גם בצימוקים של המוכר שממנו קנו כל הנשים. הט"ז התיר את המאפים של הנשים שקנו לפני שנודע האיסור, מטעם ס"ס – שמא הצימוקים התליעו לאחר שקנו, ואם התליעו לפני שקנו שמא נימוחו התולעים באפייה. **הפמ"ג** (משב"ז ס"ק יז, הובא בפת"ש ס"ק ז) ביאר שלדעת הט"ז אפילו מי שקנתה לאחר שרחל מצאה תולעים ולפני שמצאו אצל המוכר – יש להתיר לה, כיון שגם לגביה יש ספק שמא הצימוקים שבתנות התליעו רק לאחר שקנתה (והצימוקים של רחל התליעו בביתה).

אולם נקוה"כ פר"ח (ס"ק לג) **חינוך בית יהודה** (סי' מט, הובא בפת"ש שם) **ועוד** דחו את דברי הט"ז, שהרי אנו רואים שהצימוקים של המוכר מתולעים, והספק שמא התליעו בזמן קצר הוא ספק רחוק ואינו מצטרף לס"ס. בשו"ת **חוות יאיר** (סי' קיב, פת"ש שם) כתב שאם רחל קנתה את הצימוקים שש או שבע שעות לאחר הנשים האחרות – אפשר שנקוה"כ וסיעתו מודים לט"ז.

סעיף יא

אשה שנכשלה בבדיקה

בחולין צג: מובא ששוחט שתפקידו לנקות את הבשר מן החלב, ונמצא אחריו חלב כשעורה – מעבירים אותו מתפקידו.

באורחות חיים (איסורי מאכלות אות מא) למד מכך לגבי בדיקת תולעים, והובאו דבריו ב**שו"ע**: "אשה שנמצא אחר בדיקתה שרץ הנראה לעינים, כגון חומט – אסור לאכול מבדיקתה. אבל אם לא נמצאו אלא תולעים המתליעים בתוך העלים, שאינם נראים אלא לאחר שליכתן – מותר לאכול מבדיקתה".

שי"ך (ס"ק לה): לדעת **רש"ל** מדובר כאן על דבר שאין טורח בבדיקתו, דאילו בדבר שיש טורח בבדיקתו כגון קטניות ודגים קטנים – נשים אינן נאמנות באיסור דא". אבל בתורת **חטאת** כתב שהמנהג לסמוך על נשים אפילו בבדיקת דבר שיש בו טורח, כיון דלא איתחזק איסורא ויש צדדים נוספים להקל (עד כאן מהש"ך).

להלכה, משמע **מהש"ך** וכן **מהט"ז** (ס"ק יד) שהעיקר כתורת חטאת. וכ"כ **פר"ח** (ס"ק לה) **חכמ"א** (כלל לח דין כה) **ערוה"ש** (סעי' פא-פב) **ועוד** שסומכים על נשים אפילו בבדיקת דבר שיש בו טורח.

ראה לקמן סי' קד סעי' ד שכך כתבו השו"ע והט"ז שם, ודלא כב"ח שכתב לחשוש בשתים. המעיין בשו"ת הרשב"א יראה שלא נקט שם מספר מסויים אלא כתב "תולעים מרובים", ויתכן שהשו"ע כתב שלש עפ"י הראב"ד שהביא בסעיף ט. עוד מבוואר ברשב"א שהדבר תלוי בכמות התולעים (אפילו אם מצא אותם בפעם אחת) ולא במספר המציאות.

שו"ת היכל שלמה – הלכות איסור והיתר

סעיפים יב – יג

דבש שיש בו שרצים

דבש ששהו בו נמלים יותר מי"ב חודש:

בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' פ) כתב לגבי מרקחת של דבש שנפלו לתוכה הרבה נמלים ואי אפשר לברור אותן, שאע"פ שעברו עליהן י"ב חודש יש להסתפק קצת שמא אסורות, כיון שטבע הדבש לקיים דברים שלמים שנטמנו בתוכו ולכלות במהירות דברים חתוכים שנפלו לתוכו.
שו"ע: "מרקחת שנפלו לתוכה נמלים ועברו עליהן י"ב חודש – יש להסתפק בהן, מפני שהדבש דרכו להעמיד הדברים הנטמנים בתוכו" (והרדב"ז (שו"ת ח"ב סי' תרצב, הובא בפת"ש ס"ק ט) הכריע להקל (לדבריו: הדבש מעמיד רק את הצורה של הנמלים אך החומר שלהן מתמוסס במשך הזמן ונאבד בדבש)).

דבש שאפשר לסננו מן הנמלים:

באורחות חיים (שם אות מב) מבואר שיש לחמם הדבש עד שיהיה ניתן ויצופו הנמלים למעלה, ואע"פ שהנמלים יפלטו טעם בדבש – אין זה מבטל איסור בידים (שאסור כדלקמן סי' צט סע' ה-ו), כיון שכוונתו לסלק את הנמלים ולתקן את הדבש. עפ"ז כתב השו"ע: "דבש שנפלו בו נמלים – יחממו עד שיהיה ניתן ויסננו".

דבש שנפלה לתוכו בריה חתוכה:

ש"ך (ס"ק לז): בריה חתוכה מתכלה בדבש גם לפני שעברו י"ב חודש כעולה משו"ת הרשב"א הנ"ל, ונפק"מ לחתיכת שרץ בגודל עדשה שלדעת הרמ"א (לקמן סי' קד סע' א) יש לה דין בריה אע"פ שחתוכה, ובכל זאת אם נפלה לדבש אינה אוסרת אותו כמו שאר בריות שאין בטילות אפילו באלף (סי' ק סע' א) אלא הדבש מותר מפני שהחתיכה מתכלה בו.

פירות שהתליעו בתוך הדבש:

בשו"ת תשובה מאהבה (ח"א סי' צד, הובא בפת"ש ס"ק ח) מבואר לגבי פירות שהתליעו בעודם צפים בתוך מרקחת נוזלית (דבש וחומץ), שהתולעים נחשבים שרץ המים כיון שהפירות בתוך המשקה, ואפילו אם שורצות על הפירות מבחוץ אינן נחשבות כתולעים שפירשו כיון שיש על הפירות משקה טופח על מנת להטפוח והרי התולעים כשרץ המים שעודנו במים (כל זה במקרה שהתלעה היתה בתוך המרקחת ולא לפני כן).

סעיף יד

האם מותר לרסק גרעיני חומוס למרות שנגועים בתולעים?

שאלה זו נשאלה בקשר לדין ביטול איסור בידים בסימן צט (סע' ה-ו). אמנם התשובה מתבססת על המבואר בסעיף דידן.

בתרומת הדשן (סי' קעא) כתב להחמיר בחטים מתולעות, ואח"כ כתב ששמע שמקילים בדבר כיון שבדרך כלל התולעים אינן נטחנות, כי בזמן ששופכים החטים בתוך האפרכסת כל התולעים שיש נקב לפניהן שיכולות לצאת רוחשות ובורחות לחוץ דרך דופני האפרכסת מפני קול ונדנדוד הריחיים. תה"ד הוסיף שאף את"ל דאין דבר זה ברור, מכל מקום אין להחמיר, שאף אם יטחנו התולעים הרי הן בטילות בששים בתוך הקמח, ואין זה מבטל איסור לכתחלה כיון דספק הוא אם יתערב שום איסור כלל, וגם אינו מכוין לבטל. אמנם נראה שצריך לרקד הקמח לאור היום, כדי לראות יפה אם נפלו בקמח תולעים שמתו מהבל ואבק הקמח בריחים (עד כאן מתה"ד).

שו"ע: "חיטים מתולעות – מותר לטחנן, והוא שירקד הקמח לאור היום". רמ"א: "וכל תולע שיראה שם – יזרקנו, והשאר מותר".

ש"ך (ס"ק לט): לעיל סע' ה הובא בפוסקים בשם אור זרוע שהורה להשליך חיטים מתולעות לנהר, כיון ששם מדובר שמתולעות הרבה ואי אפשר לבררן, דאז ודאי לא סמכין על צדדי ההיתר שהביא תה"ד (שהרי אף תה"ד הצריך לברר קודם הטחינה ורק בספק מתולע התיר לטחון), וכן חילק רש"ל.

עוד כתב הש"ך (ס"ק מ) שתה"ד התיר לטחון דוקא בריחיים שיש להם אפרכסת שהתולעים יכולות לברוח החוצה, אך למעשה היקל הש"ך לטחון בכל ריחיים אם אין בנמצא ריחיים שיש להם אפרכסת, כיון שתה"ד התיר גם משום שאחר הטחינה התולעים בטילות בששים בתוך הקמח, ואין זה מבטל איסור לכתחלה כיון דספק הוא אם יתערב שום איסור כלל (לאור המוסבר בש"ך (ס"ק לט) שתה"ד מחייב לברור החטים קודם הטחינה) וגם אינו מכוון לבטל.

הט"ז (ס"ק כ) בהתייחסו לדברי הרמ"א שכל תולע שיראה יזרקנו והשאר מותר, כתב שהשאר מותר משום ס"ס – ספק אין שם תולעים, וספק נימוח בשעת האפייה, ואין כאן מבטל איסור לכתחילה, שאין כוונתו רק לאפות הפת ולא לבטל התולעת.

נראה שדין חומס מתולע כדין החיטים, ולפ"ז אם מתולע הרבה והתולעים ניכרות אסור לטחון, אבל בספק שמא יש תולעים אפשר לכאורה להקל אע"ג שהחורים ניכרים. אולם יש לדון שמא ההיתר בטחינת הקמח מיוסד על כך שאותם תולעים שאולי לא נטחנו (חשש זה אף לשו"ע שהצריך לרקד את הקמח) יתבטלו באפיה, וכנ"ל בדברי הט"ז, וממילא אף בחומס יש להקל רק כשאח"כ אופה או מבשל. אכן אפשר שבמערכת טחינה חדשנית אין שום אפשרות לתולעים שלמות לעבור וממילא הן בטילות בששים, ואף חלקי גופן אינם ניכרים בניפוי. בין כך ובין כך, נראה פשוט שכל הנ"ל דן בהיתר לטחון את התולעים, אבל המקבל קמח טחון או חומס טחון, אינו צריך לחשוש שמא ביטלו בטחינה איסור לכתחילה, שהרי לא הוא ביטל, רק חובה עליו לוודא שעתה אין בחומס תולעים (ואע"ג שרע"א (סימן צט ס"ק ד) כתב שהמבטל למי שירצה לקנות הרי הוא כמו שנעשה בשבילם ואע"פ שלא ידעו, מ"מ נראה שאף רע"א לא דיבר בביטול תולעים שאין דעתו של הקונה נוחה בזה).

סעיף טו

עופות הגדלים מן האילן

הראשונים נחלקו לגבי מיני מעופפים שאינם פרים ורבים אלא גדלים מן האילן ודבוקים בו. **המרדכי** (חולין ס"י תשלה) כתב בשם ר"ת שמותרים באכילה לאחר שחיטה. וכ"פ **רש"ל** (יש"ש חולין פ"ט ס"י ט) (לדבריו: יש לעופות אלו כל סימן טהרה של עופות).

אולם **סמ"ק** (מצוה ר"י) ו**או"ה הארוך** (שער נו ס"י יט) כתבו בשם ר"י **ועוד** שנחשבים שרץ ואסורים. וכ"פ **שו"ע**: "מיני עופות הגדלים באילן ותלויים באילן בחרטומיהן (כעין מקור) – אסורים משום שרץ השורץ על הארץ". הש"ך (ס"ק מא) כתב שכך הסכמת הפוסקים, ובכללם הרמ"א בתורת חטאת.

סעיף טז

תולעים הנמצאות בבעלי חיים

תולעים שהיו בגוף החי בעודו בחיים:

בחולין סז: "והלכתא: קוקיאני אסירי, מאי טעמא? מינם ניים ועיילי ליה באוסייה תולעים". **רש"י** פירש שקוקיאני הן תולעים שבכבד וריאה של בהמה, שכאשר הבהמה ישנה נכנסות בנחיריה ומשם מגיעות לכבד ולריאה. אולם **רי"ף** (דף כד.) **תוס'** (ד"ה קוקיאני) **רשב"א** (תורת הבית הארוך בית ג שער ג) ו**רא"ש** (פ"ג ס"י ט) פירשו שקוקיאני הן תולעים שבמעיים של דג, שנכנסות דרך נחיריו וכנ"ל.

בהמשך **הגמ'** מבואר לגבי "דרני דבשרא" (תולעים הגדלות בבשר החי ונמצאות לאחר שחיטה בין עור לבשר (רש"י ועוד)), שאם נמצאו בבהמה אסורות, משום שבהמה ניתרת בשחיטה ולתולעים אלו לא מועילה שחיטה, אך אם נמצאו בדגים מותרות, כיון שדגים אינם טעונים שחיטה. ופירש **רש"י** שדרני דבשרא שנמצאו בבהמה אין בהן איסור שרץ, כיון שגדלות מהבהמה ואינן שרץ הארץ, אבל יש בהן איסור אבר מן החי כיון שגדלו בבהמה בחייה, ואינן ניתרות בשחיטת הבהמה מפני שיש להן חיות לעצמן.

שו"ת היכל שלמה – הלכות איסור והיתר

למעשה, בין אם נפרש "קוקיאני" כפירוש רש"י ובין אם נפרש כפירוש הר"ף, עולה מהסוגיא שתולעים הנמצאות בבהמה לעולם אסורות, שהרי אפילו אם גדלו בבהמה ולא נכנסו מבחוץ אסורות. ולגבי תולעים שבדגים, עולה מפירוש הר"ף וסיעתו שיש להבחין בין נמצאו במעיים לנמצאו בין עור לבשר. וכתב הב"י שנראה שגם רש"י יודה לזה, שהרי בזמן שנמצאו במעיים יש לחשוש שנכנסו דרך הנחיריים (כמובא בגמ' לגבי בהמה לפירוש רש"י).

שו"ע: "כל תולעים הנמצאים בבהמה, בין שהם בין עור לבשר בין שהם במעיה – אסורים. והנמצאים בדגים – במעיהם אסורים, בין עור לבשר או בתוך הבשר מותרים". **רמ"א** (עפ"י הגש"ד): "ואפילו פירשו קצת וחזרו – מותרים, כי כן רביתיהו לפרוש קצת ולחזור" (**ש"ך** (ס"ק מד): אבל אם פירשו לגמרי – אסורים, כדין תולעים שבגבינה שכתב הרמ"א לקמן).

תולעים שגדלו בחתיכת בשר או חתיכת דג או גבינה:

בדין זה מצינו שלש שיטות. לדעת **ראב"ה** (סי' אלף צג) תולעים אלו מותרות אפילו אם פירשו לגמרי מהחתיכה, כיון שגדלו בדבר שאין גידולו מן הארץ ואין בהם משום שרץ הארץ כלל אפילו פירשו לארץ. **הרמב"ם** (פ"ב הי"ז) כתב שתולעת הנמצאת בבשר אסורה, ואילו דג מליח שהתליע דינו כפרי תלוש שהתליע (שהתולעת מותרת כל זמן שלא פירשה). **המ"מ** כתב שמהרמב"ם נראה שכל דבר חי היוצא מבשר הבהמה אפילו שגדל בה לאחר מיתתה – אסור, שכשם שבשר הבהמה אינו נותר אלא בשחיטה כך כל דבר חי היוצא ממנו טעון שחיטה, וכיון שלא ניתן לשוחטו אסור לאכלו.

השיטה השלישית היא שיטה ממוצעת בין שתי השיטות הנ"ל, והיא שיטת רוב הראשונים (**סה"ת** (סי' לו), **רא"ש** (שם), **רשב"א** (שם), **סמ"ג** (לארין סי' קלב), **מרדכי** (חולין סי' תרמו) **ועוד**). לדבריהם: תולעים שגדלו בחתיכת בשר או דג או גבינה – דינן כתולעים שגדלו בפרי תלוש.

השו"ע כתב כרוב הראשונים, שתולעים שגדלו בבשר אחר שחיטה או בדג אחר מיתתו או בגבינה – מותרים כל זמן שלא פירשו. השו"ע הביא גם את שיטת הרמב"ם: "ויש מי שאוסר התולעים המתהוים לאחר שחיטה מכל דבר הטעון שחיטה". **הרמ"א** כתב שנהגו להקל כשיטת רוב הראשונים.

עוד כתב **השו"ע** (עפ"י הראשונים שבשיטה השלישית, מלבד הרשב"א): "הלכך תולעים הנמצאים בקערה שנפלו מן הבשר – מותרים לדעת המתירים (סה"ת רא"ש וסיעתם), והוא שפירש מת (שלדעת ראשונים אלו שרץ שפירש מפרי לאחר מיתתו מותר כמבואר לעיל סי' ד, והוא הדין כאן), ולא חיישינן שמא פירשו מחיים חוץ לחתיכה, דמסתמא אותם שפירשו מחיים נפלו כשהדיחו הבשר" (אמנם לדעת הרשב"א שרץ שפירש מפרי לאחר מיתתו אסור כמבואר שם, וה"ה כאן).

הרמ"א הוסיף (עפ"י **או"ה הארוך** (כלל מא אות י) **והגש"ד** (סי' מז ס"ק א)): "עוד נוהגים בתולעים של גבינה לאכלן אע"פ שקופצין הנה והנה על הגבינה, אבל אם פירשו לגמרי – אוסרים אותן (כלומר שאם פירשו בתוך הקערה מותרות, ואם פירשו על השולחן אסורות (דרכ"מ ס"ק ט"י, **ש"ך** ס"ק מו. אמנם לדעת פרי"ח הובא בפת"ש ס"ק יב) מיד שפירשו לגבי הגבינה אסורות)). מיהו אם נתערבו בשאר מאכל ולא יכולין להסירן משם – אין אוסרין המאכל (אם יש רוב כנגדן (**ש"ך** ס"ק מז)), כי יש מתירין אותם בכל ענין (שיטת הראב"ה הנ"ל). וטוב להחמיר במקום שאין הפסד מרובה".

סעיף יז

אכילת שרץ לרפואה

כתב **באורחות חיים** (איסורי מאכלות אות לט) והובא **בשו"ע**: "שרץ שרוף – מותר לאכלו משום רפואה, דעפרא בעלמא הוא".

רש"ל (יש"ש חולין פ"ג סי' קכו, הובא בט"ז ס"ק כד) עפ"י תשובת ר"י: חולי הנכפה (מחלת הנפילה) הוא חולי שיש בו סכנה, שלפעמים החולה עלול ליפול באש או במים, ולכן מותר לרפאותו ע"י מאכל שיש בו שרץ בעין אם זו רפואה ידועה (ואם אינה רפואה ידועה – אין להתיר אא"כ יש במאכל ששים כנגד השרץ, וגוי הכין

את הרפואה). וכן הסכים חת"ס (יו"ד סי' עו, הובא בפת"ש ס"ק יג) (לדבריו: אע"פ שמתשובת הרא"ש אפשר לדייק שחולי הנכפה אינו סכנת נפשות, מ"מ בפיקוח נפש שומעים להקל).

סימן קטו דין חלב שחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו וגבינה וחמאה

סעיף א

חלב עכו"ם

בע"ז לה: תנן "ואלו דברים של עובדי כוכבים אסורים ואין איסורן איסור הנאה: חלב שחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו...". **בגמרא** מבואר שחלב של בהמה טמאה צבעו שונה, אך יש לחשוש שמא העכו"ם עירב חלב טמאה בתוך חלב טהורה ולא ניתן להבחין בכך.

וכדף לט: תנן "ואלו מותרין באכילה: חלב שחלבו עכו"ם וישראל רואהו...". **בגמרא** שם מובאת ברייתא "יושב ישראל בצד עדרו של עכו"ם, ועכו"ם חולב לו ומביא לו, ואינו חושש". הגמרא מבארת שאם אין לעכו"ם דבר טמא בעדרו – פשיטא שהישראל אינו צריך לחשוש, ולכן צריך לומר שהברייתא מחדשת שאפילו אם יש דבר טמא בעדרו – אינו חושש, וכגון שהישראל יכול לראות את העכו"ם רק בעמידה, והחידוש הוא שאע"פ שהישראל יושב אינו צריך לחשוש שכיון שהעכו"ם יודע שהישראל יכול לעמוד ולראותו הרי הוא פוחד לערב חלב טמא.

סמ"ק (מצוה רכג) **מרדכי** (ע"ז סי' תתכו) **ועוד** ביארו שמה שאמרו בגמרא שאם אין דבר טמא בעדרו אינו צריך לחשוש, מתייחס רק למקרה שהישראל יושב בצד העדר, שכאשר יושב שם הרי זה בגדר "חלב שחלבו עכו"ם וישראל רואהו". אבל אם אינו נמצא במקום החליבה – הרי זה "חלב שחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו" שאסור בכל גווני (אפילו אם אין דבר טמא בעדרו).

הסמ"ק (שם) הוסיף שגם חלב שחלבו הגוי לצורך עצמו – אסור (אע"פ שכאשר חולב לצורך עצמו יש פחות חשש שעירב בו חלב טמאה שהוא גרוע מחלב טהורה ואי אפשר לעשות ממנו גבינה (ט"ז ס"ק א, ערה"ש סע' ב)).

שו"ע: "חלב שחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו – אסור, שמא עירב בו חלב טמא. היה חולב בביתו וישראל יושב מבחוץ: אם ידוע שאין לו דבר טמא בעדרו – מותר אפילו אין הישראל יכול לראותו בשעה שהוא חולב. היה לו דבר טמא בעדרו, והישראל יושב מבחוץ והעכו"ם חולב לצורך ישראל, אפילו אינו יכול לראותו כשהוא יושב, אם יכול לראותו כשהוא עומד – מותר, שירא שמא יעמוד ויראהו, והוא שידוע שחלב טמא אסור לישראל" (שם) אינו יודע אינו מיוחד שהישראל יראהו, ומטעם זה כתב השו"ע שהעכו"ם חולב לצורך ישראל, שאם חולב לצורך עצמו – אינו שייך הטעם שמתירא, וממילא צריך לראות כל זמן החליבה שלא יערב חלב טמא מעדרו (ש"ך ס"ק א).

פרישה (א"ק א) **וש"ך** (ס"ק ד): אפילו אם הישראל אינו יושב מבחוץ ברציפות אלא יוצא ונכנס לסירוגין למקום ישיבתו – דינו כיושב מבחוץ, שגם באופן זה העכו"ם מתיירא, וכל שכן אם יוצא ונכנס למקום החליבה.

האם צריך הישראל לבדוק את הכלי לפני החליבה:

הסמ"ק (שם) **והמרדכי** (שם) כתבו שאפילו אם אין טמא בעדרו – צריך הישראל להיות שם בתחילת החליבה ולראות שאין בכלי שום דבר (ולאחר מכן יכול לצאת ולהכנס לסירוגין או לשבת מבחוץ).

באו"ה הארוך (שער מה אות ב) הוסיף שמטעם זה מנהג כשר להקפיד לכתחילה שהעכו"ם לא יחלוב בכלי המיוחד לו לחליבה אפילו אם הישראל רואה שהכלי ריק, שמא יש בו שאריות מועטות של חלב טמא והישראל לא יבחין בכך.

שו"ת היכל שלמה – הלכות איסור והיתר

הטור והשו"ע לא הזכירו את דברי הסמ"ק והמרדכי (הט"ז ס"ק ב-ד) הבין שאינם מצריכים לבדוק את הכלי אם אין טמא בעדרו. אמנם הש"ך [ס"ק ח] הבין שמצריכים. לגבי השו"ע יש סייעתא להבנת הש"ך מכך שבב"י הביא את דברי הסמ"ק והמרדכי ללא חולק, ראה כה"ח ס"ק יב).

הרמ"א כתב: "ולכתחילה צריך להיות ישראל בתחלת החליבה ויראה בכלי שלא היה בכלי שחולבין בו דבר טמא. ונהגו להחמיר שלא יחלוב בכלי שדרכו של עכו"ם לחלוב בו, שמא נשאר בו צחצוחי חלב של עכו"ם. מיהו בדיעבד אין לחוש לכל זה".

לאור המבואר בדרכ"מ (ס"ק א), נראה שכוונת הרמ"א להכריע עפ"י הבנתו באו"ה הארוך, שבדיעבד מספיק שהישראל היה בתחילת החליבה אע"פ שלא בדק את הכלי.

אולם הש"ך (ס"ק ח) תמה על הרמ"א, שכן באו"ה הארוך מבואר להדיא שבדיקת הכלי לפני החליבה מעכבת, וכן משמע בסמ"ק. לדברי הש"ך: אם הישראל לא בדק את הכלי – החלב אסור אפילו אין טמא בעדרו, שמא היה בכלי חלב טמא לפני החליבה. וכן פסק הט"ז (ס"ק ג).

עכו"ם שחולב בהמות ישראל:

באו"ה הארוך (שם אות ח) הבחין בין שלשה מקרים: א' ישראל שיש לו בהמות בכיתו – מותר לשלוח את שפחתו לחלוב לבדה, כיון שבכל שעה פוחדת שמא יבוא אחד מבני הבית. ב' אם הרפת מאחורי הבית – כתב בשערי דורא (המובא לקמן) שמן הדין מותר לשלוח אותה לבדה, אך דבר מכוער הוא. ג' אם בית של עכו"ם מפסיק בין בית הישראל ובין הרפת – החלב אסור אפילו בדיעבד, אלא אם כן שלח עמה אחד מילדיו אפילו קטן או קטנה מגיל תשע ומעלה (עד כאן מאו"ה הארוך).

לגבי המקרה האמצעי, הובא **בשערי דורא** (ס"י פב) **שרבינו תם** התיר לחכם אחד ששפחתו תחלוב את רחלותיו ברפת מאחורי ביתו ללא ראיית ישראל. שערי דורא עצמו כתב על כך שדבר מכוער הוא. אמנם **בהגהות ש"ד** (ס"ק א) כתב שהמנהג כר"ת שנותנים לשפחות לחלוב בהמות ישראל ברפת שמאחורי הבית ללא השגחה, ואפשר שנהגו כך מפני שהאידנא לא מצוי דבר טמא שחולבים ממנו.

עוד מובא **בשערי דורא** (ס"י פא, הובא גם בסמ"ג לאוין ס"י קלב) **שרבינו תם** הקפיד על אדם שהיו רחלותיו אצל הגוי, והיה שולח כל בוקר את בתו לראות את החליבה, והיתה מספיקה להגיע רק לאתר סיום החליבה או רובה.

רמ"א: "שפחות שחולבות בהמות בבית ישראל או בדיר שלהם, כל מקום שאין בית עכו"ם מפסיק ואין לחוש לדבר טמא – מותר אפילו לכתחילה להניח אותן לחלוב אע"פ שאין שם ישראל כלל, דמאחר שהוא בבית ישראל או בשכונתו אין לחוש לדבר טמא. אבל אם בית עכו"ם מפסיק – צריך להיות ישראל שם, כאילו חולבות בבית עכו"ם (אמנם בדיעבד נוהגים בזה היתר (ש"ך ס"ק יא עפ"י דוכ"מ ותו"ח)). ואפילו ישראל קטן או קטנה מועילים, דהעכו"ם מירתת לפניהם"⁹.

עוד כתב **הרמ"א**: "ואם חלבו עכו"ם מקצת בהמות ולא היה שם ישראל, ואח"כ בא ישראל אל האחרים – עכשיו בזמן הזה שאין חלב דבר טמא מצוי כלל – מותר. מיהו אם לא בא שם הישראל עד אחר שנחלבו כולם – הוי כחלב שחלבו עכו"ם דאסור אע"פ שאין דבר טמא בעדרו". פסקה זו ברמ"א צריכה ביאור.

הש"ך (ס"ק יג) ביאר שדברי הרמ"א מתייחסים למקרה האמצעי הנ"ל (שהרפת מאחורי הבית), ומקור דבריו בש"ד הנ"ל (וכ"כ הט"ז (ס"ק ו)). להבנת הש"ך: הרמ"א למד ששני הסיפורים מרבינו תם המובאים בש"ד עוסקים במקרה האמצעי הנ"ל, והחילוק ביניהם שכאשר הישראל מגיע באמצע החליבה התיר ר"ת

⁹ ואם העכו"ם אינו יודע שחלב טמא אסור לישראל (שאינו מירתת) – כתב בחכמת אדם (כלל סז סע' ד, הובא בפת"ש ס"ק ב) שאפילו הכי אפשר לסמוך על קטן הרואה את החליבה, שהרי קטן נאמן באיסור דרבנן (שאפילו אם העכו"ם עירב חלב טמא – מן התורה בטל ברוב). אמנם החכמ"א הוסיף שהגאון מו"ה יאסקי ז"ל אב"ד דק"ק פוזנא לא סמך על קטן, וצריך עיון. הפת"ש (שם) ביאר שהגאון הנ"ל סובר שחלב עכו"ם נאסר במנין (כדברי החת"ס המובא לקמן בפנים).

שו"ת היכל שלמה – הלכות איסור והיתר

(הסיפור הראשון) וכאשר הישראל מגיע רק לאחר סיום החליבה הקפיד ר"ת (הסיפור השני), ומזה הוציא הרמ"א את דבריו.

הש"ך כתב שיותר נראה לומר שרבינו תם התיר ברפת שמאחורי הבית אפילו אם הישראל מגיע רק לאחר סיום החליבה (הסיפור הראשון), כיון שהעכו"ם מתיירא לערב חלב טמא ברפת של ישראל. וכאשר הגוי לוקח את רחלותיו של הישראל מחוץ לרפת הצריך ר"ת שהישראל יראה את כל החליבה (הסיפור השני), שאין לדייק ממנו שגני במקצת החליבה, אלא כך היה מעשה שהיתה מגיעה לאחר רוב החליבה). הש"ך הוסיף, שהרמ"א עצמו בתורת חטאת כתב שאם הרפת מאחורי הבית – אסור לכתחילה ומותר בדיעבד, ולא חילק בין נחלבו מקצתם לנחלבו כולם, ואם כן אולי יש ט"ס ברמ"א כאן (עד כאן מהש"ך. וראה ערוה"ש סע' ט שביאר שהרמ"א מירי בבהמת עכו"ם, שבזמן הזה מספיק שהישראל יגיע באמצע החליבה).

האם חלב עכו"ם נאסר במנין:

רדב"ז (שו"ת ח"ד סי' עה) ו**פר"ח** (ס"ק ו) כתבו שאמנם גבינת עכו"ם נחשבת כדבר שנאסר במנין שאפילו אם בטל טעם האיסור צריך מנין אחר להתירו (ראה להלן סע' ב), אך חלב עכו"ם לא נאסר במנין, ולכן בכל מקרה שברור לנו שאין חשש תערובת חלב טמא, כגון שבהמה טמאה אינה מצויה בעיר או שהחלב הטמא יקר מן החלב הטהור – חלב הגויים מותר.

אולם **החת"ס** (יו"ד סי' קז, הובא בפת"ש ס"ק ג) כתב שחלב עכו"ם נאסר במנין, ואפילו במקום שאין שום חשש לחלב טמא – אין לו היתר אלא אם כן ישראל רואהו, וגם מי שדעתו נוטה לדברי הרדב"ז אינו רשאי להקל אם הוא מבני אשכנז שקיבלו עליהם להחמיר. עוד הביא שבעיר אחת נוהגים להזהר מחלב עכו"ם אך אוכלים פת שנילושה בחלב עכו"ם, וצ"ע על מה סומכים שהרי חלב עכו"ם אסור תערובתו וכליו (דין זה יבאר לקמן סוף סע' ג), ואולי סומכים על כך שהחלב השתנה ופנים חדשות באו לכאן, ולמעשה חלילה לסמוך על כך. **הברכי יוסף** (שיורי ברכה אות א) כתב שבמקום שאין מנהג פשוט להקל – יש להחשיב חלב עכו"ם כדבר שנאסר במנין (כשיטת החת"ס).

חלב עכו"ם תעשייתי שנמצא תחת פיקוח:

באגרות משה (יו"ד ח"א סי' מז-מט) כתב שבמקום שיש פיקוח ממשלתי על מפעלי החלב ואסור על פי חוק לערב בחלב רכיבים זרים – הרי יש כאן ידיעה ברורה ומוחלטת שלא מעורב בו חלב טמא, וידיעה כזו דינה כראיה, וממילא יש סברא להתיר אפילו לדעת החת"ס כדין חלב שישראל רואהו, ולבעל נפש ראוי להחמיר (עד כאן באגרות משה, וראה גם ח"ב סי' לה שהורה למנהלי ישיבות להחמיר ולקנות חלב ישראל אפילו שמחירו גבוה יותר). אמנם **חלקת יעקב** (יו"ד סי' לד) **משנה הלכות** (ח"ד סי' קג) **ועוד** דחו היתר זה, וכתבו שאין להתיר אלא בישראל רואהו ממש, ואף פקפקו על יעילות הפיקוח הממשלתי¹⁰. **בילקו"י** (סי' פא סע' יא) כתב שאין להקל כאגרו"מ אלא במקום חולי או לתינוקות, וכן אדם שדר בחו"ל ואין באפשרותו להשיג חלב ישראל יש לו על מה לסמוך.

סעיף ב

גבינת עכו"ם

בע"ז כט: במשנה מובא שאסרו גבינות עכו"ם. **ברף לה**. נחלקו אמוראים בטעם הגזירה¹¹: ריב"ל אמר משום ניקור (שמניחים את החלב שממנו נעשית הגבינה גלוי, או שמניחים את הגבינה בעודה לחה גלויה,

¹⁰ בתשובות והנהגות (ח"א סי' תמא) הוסיף שמקובל בידינו שאיסור חלב עכו"ם אינו רק משום חשש חלב טמא, אלא מטעמים נוספים, וכנראה גם כדי להבדילנו מהאומות, והביא בשם אדמו"ר הרי"צ מליובאוויטש שחלב עכו"ם שאין ישראל רואהו פוגם באמונה.

¹¹ שהיא גזירה נפרדת מגזירת חלב עכו"ם, שהרי חלב עכו"ם נאסר משום חשש לתערובת חלב טמא, וחלב טמא אינו מתגבן (רש"י דף לד: ד"ה מפני מה).

שו"ת היכל שלמה – הלכות איסור והיתר

ויש לחוש לארס של נחש (עפ"י רש"י ומאירי). רבי חנינא אמר משום צחצוחי חלב טמא שעלולים להשאר בגבינה (שאע"פ שחלב טמא אינו מתגבן, מ"מ יש לחוש שמא הכינו את הגבינה מחלב שמעורב בו חלב טמא ונשאר ממנו מעט בין נקבי הגבינה (עפ"י רש"י)). שמואל אמר מפני שמעמידים אותה בעור קיבת נבילה. רב אדא בר אהבה אמר מפני שמחליקים פניה בשומן חזיר. רב חסדא אמר מפני שמעמידים אותה בחומץ (האסור בהנאה משום יין נסך). רב נחמן בר יצחק אמר מפני שמעמידים אותה בשרף של ערלה. הגמרא דחתה את שני הטעמים האחרונים, שאם כדבריהם היו חכמים אוסרים את הגבינה גם בהנאה.

האם גבינת עכו"ם אסורה גם במקום שלא שייכים טעמי האיסור:

תוס' (ד"ה חדא) כתבו בשם ר"ת (תוס' ד"ה חדא) שעכשיו לא מצינו טעם פשוט לאסור גבינת עכו"ם, שהרי עיקר הטעם משום ניקור (כריב"ל שהלכה כמותו כנגד שמואל ושאר האמוראים), ואנו אין נחשים מצויים בינינו. ואין לומר שגבינת עכו"ם נאסרה במנין, כיון שמתחילה לא אסורה אלא במקום שהנחשים מצויים. עוד מובא בתוס' **שגאוני נרבונא** התירו גבינת עכו"ם במקומם מפני שמעמידים אותה בפרחים. אמנם במקום שמעמידים אותה בקיבה, אומר ה"ר **יצחק** שיש טעם קצת לאוסרה, מפני שמולחים הקיבה בעורה, ויש בזה איסור בשר בחלב, שמליח כרותח (עד כאן מתוס').

הרמב"ם (מאכלות אסורות פ"ג הל' יג-יד) כתב שטעם הגזירה מפני שמעמידים אותה בעור קיבת נבילה (כשמואל), והוסיף בשם מקצת גאוני שאף אם ידוע שהעמידה בדבר המותר – יש לאוסרה, שכבר גזרו על כל גבינות העכו"ם מפני שמעמידים חלק מגבינותיהם בדבר האסור.

רשב"א (תורת הבית הקצר בית ג שער ו) **סמ"ג** (לאוין ס"י קלב) **וסמ"ק** (ס"י רכג) כתבו שגבינת עכו"ם נאסרה במנין, ולכן אסורה בכל מקום אפילו אם כל טעמי האיסור אינם שייכים.

בהגהות סמ"ק (שם ס"ק ה) הוסיף לבאר שהעיקר להלכה כריב"ל, ויש לאסור אפילו במקום שאין נחשים מצויים, מפני שנאמרו בגמרא כמה טעמים לאיסור גבינת עכו"ם, ואם נתיר במקום שאין הנחשים מצויים יחשבו שהעיקר להלכה כטעמים אחרים ויבואו להתיר גם במקום שהנחשים מצויים (בניגוד למים מגולים (ס"י קטז סע"א)), שהטעם היחיד לאיסורם הוא מפני נחשים, ולכן אפשר להתירם במקום שאין נחשים).

הב"י כתב שלפי ביאור זה אפשר שגם ר"ת מודה שלמעשה יש לאסור גבינת עכו"ם.

שו"ע: "גבינות העכו"ם אסורם מפני שמעמידים אותם בעור קיבת שחיתתם שהיא נבילה, ואפילו העמידה בעשבים אסורה". **רמ"א:** "וכן המנהג, ואין לפרוץ גדר, אם לא במקום שנהגו בהם היתר מקדמונים".

ט"ז (ס"ק ט): יש מפרשים שעור הקיבה אינו בטל בששים בגבינה מפני שהחמירו באיסורי גויים שלא מועיל בהם ביטול כדי להתרחק מהם (**ראב"ד** ו**רשב"א** (תורת הבית הארוך שם)), ויש מפרשים מפני שעור הקיבה מעמיד את הגבינה ואוסר בכל שהוא (**ר"י מיגאש** (הובא בתורת הבית שם), ו**כ"כ הרמב"ם** (פ"ג ה"ג), ומבואר בדבריו שדיני ביטול קיימים גם באיסורי גויים).

גבינת עכו"ם שנעשתה בהשגחת ישראל:

לגבי חלב עכו"ם הובא לעיל (סע' א) שהאיסור הוא דווקא בחלב שחלבו עכו"ם ואין ישראל רואהו. הפוסקים נחלקו האם יש ללמוד מכך לגבינה, שגם בגבינת עכו"ם ליכא למיחש למידי בזמן שיש ישראל משגיח, או שרק לגבי חלב חילקו בזה, כפי שאפשר לדייק מהמשנה שלגבי גבינה לא הזכירה חילוק זה. **מהמרדכי** (חולין ס"י תשלג) עולה שגבינת עכו"ם אסורה אפילו אם הישראל ראה את החליבה ואת עשיית הגבינה והשגיח על הכל.

אמנם **האגודה** (שבת פכ"ג ס"י קצא) כתב שהתירו הגדולים לקנות גבינה שעכו"ם מתקנה בשבת וישאל משגיח עליו ואינו מדבר, אך דבר מכווער הוא.

הרמ"א כתב להקל עפ"י האגודה: "אם הישראל רואה עשיית הגבינות והחליבה – מותר, וכן המנהג פשוט בכל מדינות אלו".

עוד כתב **הרמ"א** (עפ"י **הגהות אשר"י** (ע"ז פ"ב ס"י מ) ו**או"ה הארוך** (שער מה אות ה-ו)): "ואם ראה עשיית הגבינות ולא ראה החליבה – יש להתיר בדיעבד, כי אין לחוש שמא עירב בו דבר טמא מאחר שעשה גבינות

שו"ת היכל שלמה – הלכות איסור והיתר

מין החלב, כי דבר טמא אינו עומד, ובודאי לא עירב בו העכו"ם מאחר שדעתו לעשות גבינות (שידוע לנו בוודאות שהעכו"ם חלב לצורך גבינה (ש"ך ס"ק כה)). ומכל מקום אסור לאכול החלב כך" (שלא התירו חלב עכו"ם כשישראל לא ראה החליבה אפילו אם ברור שלא עירב בו דבר טמא (ש"ך ס"ק כו)).

בתורת חטאת (כלל פא, הובא בש"ך ס"ק כב-כד) מבואר עפ"י הראשונים הנ"ל, שאם הישראל לא ראה את החליבה כלל יש להתיר רק בהפסד מרובה, ואם הגיע באמצע החליבה יש להתיר בדיעבד אף ללא הפסד מרובה. ולאחר החליבה כבר נחשב בדיעבד אפילו שהגבינה עדיין לא נעשתה. וכל זה במקרה שהעכו"ם מוכר לישראל סכום גבינות או עפ"י משקל, אבל אין לקנות ממנו חלב במידה, שמא יערב חלב טמא להרבות המידה.

בפת"ש (ס"ק ו) הביא כמה אחרונים שהסכימו לדברי הרמ"א שהשגחת ישראל מועילה להכשיר גבינת עכו"ם (נוכ"י, מנחת יעקב, פרי תואר, תפארת למה). גם **מהט"ז** (ס"ק יא) נראה שמסכים לזה, אך סובר שאם הישראל ראה רק את עשיית הגבינה ולא את החליבה – אין להתיר אפילו בדיעבד.

אמנם לדעת **הש"ך** (ס"ק כ) השגחת ישראל אינה מועילה כלל בגבינת עכו"ם כעולה מהמרדכי (ואף האגודה מייירי רק לענין איסור שבת או שמייירי בגבינה ששייכת לישראל), שהרי אסרו אפילו במקום שמעמידים הגבינה בעשבים משום לא פלוג (הסוכרים כרמ"א יבארו שגבינה בהשגחת ישראל לא היתה מעולם בכלל הגזירה [מנחת יעקב]). לדברי הש"ך: הגהות אשר"י ואו"ה הארוך שהביא הרמ"א מייירי רק בדין חלב עכו"ם, שכאשר נחלב לצורך גבינה יש להקל, אבל עשיית הגבינה צריכה להיות ע"י ישראל, או שהגבינה שייכת לישראל והעכו"ם עושה בשבילו (כגון שהישראל שוכר את הבהמה או קונה את הגבינה לפני עשייתה, שלא גזרו על גבינת ישראל שעשאה עכו"ם). וכ"כ **פר"ח** (ס"ק טו).

סעיף ג

חמאת עכו"ם

שיטות הראשונים:

לגבי חמאת עכו"ם לא מצינו התייחסות בגמ', ואפשר לומר שלא גזרו עליה מפני שחלב טמא אינו עומד, וגם אם נחשוש שהעכו"ם עירב חלב טמא הרי החמאה כולה דבוקה ואין בה נקבים שהחלב הטמא עלול להשאר בהם (וגם ארס של נחש אינו נשאר בחמאה מטעם זה, וגם לא מעמידים אותה בעור קיבה ולא מחליקים פניה – או"ה הארוך שער מח אות א, ערוה"ש סע' כ). מטעם זה יש שהתירו חמאת עכו"ם (**רבינו פרץ** (הגהות סמ"ק ס" רכג ס"ק ה), "**מקצת גאונים**" (הובאו ברמב"ם פ"ג הט"ו)).

אמנם יש שאסרו חמאת עכו"ם, מפני חשש לתערובת חלב טמא (שבכל חלב של עכו"ם חוששים לתערובת חלב טמא (וגם יתכן שחשב בתחילה למכור את החלב או לשותתו ורק לאחר מכן נמלך לעשותו חמאה)). לסברתם: החלב הטמא אינו מתבטל בששים, מפני שלאחר עשיית החמאה הוא נמצא עם הנוזל הנשאר מן החלב ("הקום") שניכר בפני עצמו ואינו מעורב עם החמאה המוצקה ("**מקצת גאונים**" (הובאו ברמב"ם שם)).

הרמב"ם (שם הט"ז) כתב שאם חימם את החמאה עד שהתאדו ממנה הנוזלים – הרי היא מותרת לדברי הכל, שהרי סילק את האיסור, ואם תאמר שהנוזלים התערבו עם החמאה – הרי בטלו במיעוטם. **הב"י** כתב שנראה מהרמב"ם שמותר לעשות זאת לכתחילה, ואין זה מבטל איסור, כיון שלא ברור כלל אם יש כאן איסור, ובנוסף לכך אין כוונתו לבטל את האיסור בהיתר אלא כוונתו לכלות את האיסור שלא יישאר ממנו דבר, ועל זה הוסיף הרמב"ם שאין לחשוש שמא החימום הבליע את הנוזלים בחמאה ולא סילק אותם, כיון שגם במקרה כזה הרי בטלים במיעוטם. **הב"י** הוסיף שכל זה במקרה שקנה מהעכו"ם חמאה, שלא מצינו שגזרו על חמאה ולפיכך די בכך שמסלק את החשש, אבל אם קנה מהעכו"ם חלב – לא יועיל לעשות ממנו גבינה או חמאה ואח"כ לסלק את הנוזלים, כיון שכבר נאסר בהיותו חלב ולא חילקו חכמים בגזירתם (וכ"פ **הרמ"א** (סע' א)). אמנם אם ידוע לנו שחליבת העכו"ם נעשתה לצורך עשיית גבינה – יש להתיר לעשות ממנו גבינה (רמ"א סע' ב, וכמבואר לעיל)).

שו"ת היכל שלמה – הלכות איסור והיתר

שיטה נוספת היא שיטת **הראב"ד** (בהשגתו) **והרשב"א** (תורת הבית בית ג שער 1) שחששו לתערובת חלב טמא, ולשיטתם הדיון אודות ביטול האיסור אינו רלוונטי כיון שבאיסורי גויים לא מועיל ביטול (כמובא לעיל סע' ב לשיטתם) והלכו בהם להחמיר גם בחששות רחוקות, ולכן חמאת עכו"ם אסורה בכל גווני. **הרא"ש** (הביאו הטור) היה אומר שאינו יודע טעם ברור לאסור חמאת עכו"ם, והדבר תלוי במנהג המקום, שאם נהגו היתר אין למחות בידם, ואם מנהג רוב אנשי העיר להחמיר – צריך להחמיר בעיר זו.

פסיקת האחרונים:

שו"ע: "החמאה של עכו"ם – אין מוחזין לאנשי המקום שנוהגים בו היתר, ואם רוב בני המקום נוהגים איסור אין לשנות (הכרעת הרא"ש). ובמקום שאין מנהג – אם בשלה עד שהלכו צחצוחי החלב מותרת" (הכרעת הרמב"ם). **רמ"א:** "גם מותר לבשלה לכתחילה כדי שילכו צחצוחי חלב (כ"י בביאור הרמב"ם). ואם בשלה עכו"ם – מותרת, דסתם כליהם אינן בני יומן" (רוב הפוסקים, ודלא כרמב"ם, יתבאר לקמן סי' קכב סע' 1).

חת"ס (ח"ב סי' עט, הובא בפת"ש ס"ק ז): חמאה שנעשתה משירי גבינה שהועמדה בעור קיבה – פשוט שאסורה כמו הגבינה, אך חמאה שנעשתה משירי גבינה שלא הועמדה בעור קיבה – אע"פ שהגבינה אסורה מפני שנאסרה במנין, מ"מ החמאה מותרת במקום שנהגו בה היתר, ואמנם אין להתיר לקנותה לכתחילה אך בדיעבד אינה אוסרת את התערובת והכלים.

בשו"ת **הר צבי** (יו"ד סי' קג-קד) השווה בין תהליך ייצור חמאה ע"י העמדת החלב לבין תהליך ייצור אבקת חלב ע"י ייבוש החלב, שבשני המקרים יש להניח שהעכו"ם אינו שוטה לעשותם עם חלב טמא. לדבריו: אבקת חלב עכו"ם דינה כחמאת עכו"ם שלא נאסרה במנין, וממילא במקרה שאין חשש לחלב טמא, כגון שיש פיקוח ממשלתי שמונע זאת – יש להתירה¹². אולם יש שדחו השוואה זו (ראה חו"א יו"ד סי' מא אות ד, תשובות והנהגות ח"ב סי' שעג).

אדם ההולך למקום שמנהגו שונה:

באו"ה הארוך (שער מח אות ד) מבואר ששינוי המנהג ממקום למקום בנוגע לחמאת עכו"ם אינו תלוי בפסיקה כדעה מסויימת אלא באופן הכנת החמאה באותו מקום, שיש מקומות שמכינים חמאה בקערות איסור מלוכלכות וכדומה, ויש מקומות שמכינים החמאה בהכשר וניקיון. משום כך, ההולך ממקום שנוהגים היתר בחמאת עכו"ם למקום שנוהגים איסור – אסור לאכלה שם, וההולך ממקום שנוהגים איסור למקום שנוהגים היתר – אוכל שם עמהם אע"פ שדעתו לחזור למקומו, שהרי גם במקומו היה אוכל חמאה כזו. וכ"פ הרמ"א.

חמאה שהובאה למקום שמנהגו שונה:

לאור המבואר לעיל, פשוט שחמאה שהובאה ממקום שנוהגים איסור למקום שנוהגים היתר – אסורה. ולגבי חמאה שהובאה ממקום שנוהגים היתר למקום שנוהגים איסור, כתב **באו"ה הארוך** (שם אות 1) שאם רוב החמאה במקום האיסור אינה מיובאת מבחוץ אלא נעשית במקום – אסור לאכול שם את החמאה המותרת משום מראית עין וחדש, אלא אם כן יש בה סימן וניכר לכל שהיא חמאה ממקום המותר. אמנם בשו"ת **מהרי"ל** (סי' לה) מבואר שיש מקומות שנהגו איסור בחמאת עכו"ם משום חומרא או משום מנהג אבותיהם, ולכן אין לאכול חמאה המותרת במקום האיסור אפילו אם יש בה היכר (כמו בכל האיסורים, שאין לנהוג היתר בפני הנהגים להחמיר, כמובא בפסחים דף נ:).

אגרות משה שהובא לעיל סע' א כתב שיש לסמוך על פיקוח ממשלתי אפילו בחלב עכו"ם שנאסר במנין (לדעת החת"ס). אבל הר צבי ביסס את דבריו על כך שאבקת חלב לא נאסרה במנין וממילא אין סיבה לאוסרה אלא אם כן יש חשש ממשי לתערובת חלב טמא, וכאשר יש פיקוח ממשלתי אין חשש כזה. וראה גם שו"ת ציץ אליעזר חלק טז סי' כה.

שו"ת היכל שלמה – הלכות איסור והיתר

הרמ"א הביא את שתי השיטות, וכתב שנהגו להחמיר כמהרי"ל¹³ (פת"ש ס"ק ט): אף אם התחיל לאכול את החמאה המותרת לפני שהגיע למקום האיסור – אין לאוכלה במקום האיסור¹⁴.

דין הכלים ודין תערובת לגבי חלב או גבינה או חמאה של עכו"ם:

בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' קמג) כתב שכלי שהתבשל בו חלב עכו"ם – אסור לבשל בו, ובדיעבד אם הכלי אינו בן יומו (או שלא ידוע אם הוא בן יומו) – התבשיל מותר, וטוב להמנע גם מגיבון בקערות שלהם. מדבריו (שם, ובתורת הבית הארוך ב"ג סוף שער ז) עולה שחלב וגבינת עכו"ם אוסרים תערובתם, ובטלים רק אם יש ששים של היתר.

באו"ה הארוך (שער מה אות ד ושער מז אות ז) ביאר שחלב עכו"ם אוסר הכלי ואוסר תערובתו עד ששים, כיון שבחלב עצמו יש חשש איסור תורה (בניגוד לבישולי גויים ואיסורי דרבנן אחרים). עוד כתב שהחלב אוסר את הקדירה גם בשהייה מעת לעת, שכבוש כמבושל. אמנם לגבי גבינת עכו"ם כתב שבטילה ברוב, מפני שאיסורה קל יותר (ועולה מדבריו שאם בישלו בכלי שנאסר מגבינת עכו"ם ויש רוב בתבשיל כנגד הכלי – התבשיל מותר בדיעבד אפילו אם הכלי בן יומו, שהרי לשיטתו הגבינה בטילה ברוב).

לגבי חמאת עכו"ם, כתב בשו"ת מהרי"ל (סי' לה) שבטילה ברוב (כמו פת עכו"ם לעיל סי' קיב סע' טו) (וכ"כ או"ה הארוך (שער מח אות ה)). אמנם לדעת נמוק"י (יבמות דף כו.) חמאת עכו"ם בטילה רק בששים (וכל שכן גבינת עכו"ם).

הרמ"א פסק שחלב עכו"ם אוסר כלים שבושל בהם כשאר איסור, ואוסר תערובתו עד ששים (הסכמת הראשונים הנ"ל). וכן גבינת עכו"ם (רשב"א ונמוק"י, ודלא כאו"ה). אבל חמאת עכו"ם אפילו במקום שנהגו בה איסור – אינה אוסרת כלים שבושלה בהם, ואם התערבה בתבשיל של היתר – בטילה ברוב (מהרי"ל ואו"ה, ודלא כנמוק"י).

13

המהרי"ל מחמיר גם בנוגע לאדם ההולך ממקום שנוהגים איסור למקום שנוהגים היתר, שאסור לו לאכול שם חמאה בעין (אלא רק ע"י תערובת כמו בפת עכו"ם לעיל סי' קיב סע' טו, ואם החמאה בעין אסור אפילו בסעודה ציבורית בניגוד לפת עכו"ם, כמבואר לעיל שם). הרמ"א לא הביא דברי מהרי"ל בזה, ואולי מפני שנהגו להחמיר כמהרי"ל רק בנוגע לחמאה שהובאה ממקום למקום ולא בנוגע לאדם ההולך ממקום למקום.

14

תוספת ביאור: בחולין יז. מבואר שישראל נצטוו על השחיטה בכניסתם לארץ, והסתפקה הגמ' בנוגע לאברים מבהמות שנהגו במדבר בנחירה והכניסום לארץ – האם נשארו בהיתרם או נאסרו, וסלקא בתיקו. רש"י פירש שאין בזה נפק"מ אלא דרוש וקבל שכר. אבל הרא"ש (חולין פ"א סי' כג) ביאר שנפקא מינה לאדם שאסר על עצמו מאכל מסויים מזמן ידוע ואילך, והתחיל לאכול ממנו לפני זמן האיסור ונשאר בידו מהמאכל לאחר שהגיע זמן האיסור. לאור זאת יש מי שהורה (הובא בנוב"י תניינא יו"ד סי' סד) לגבי אדם שיש בידו חמאה ממקום המותר והתחיל לאוכלה לפני שהגיע למקום האיסור, שמותר לו להמשיך ולאוכלה אפילו לאחר שעבר לגור במקום האיסור וקיבל על עצמו חומרותיהם. ואע"פ שהגמרא הסתפקה בזה ונשארה בתיקו, באיסור דרבנן כמו חמאת עכו"ם יש להקל. אולם הנוב"י (שם) דחה היתר זה מכמה טעמים, וביניהם שרש"י חלוק על הרא"ש (ואם כן יש ס"ס להחמיר), ואף הרא"ש לא מיירי אלא באופן שהאדם עומד בר"ח אדר ואוסר על עצמו מר"ח ניסן ואילך (דומיא דשחיטה שנצטוו במדבר על העתיד שכשיכנסו לארץ תיאסר הנחירה [רמב"ם שחיטה פ"ד הי"ח]), ולא באופן שהאיסור חל עליו מיד כשנאסר כמו בחמאת עכו"ם שאסור בה מיד בהגיעו למקום האיסור. הפת"ש תמה על הנוב"י שלא הזכיר את הרמ"א כאן שכתב שאסור לאדם להביא עמו חמאה מותרת ולאכלה במקום האיסור, ומשמע מדברי הרמ"א שאסור אפילו אם כבר התחיל לאוכלה לפני שהגיע למקום האיסור. בשו"ת בית אפרים (יו"ד סי' לט) כתב שהנוב"י התפלפל עם המורה שהוא בדרכו, אבל באמת אין זה דומה לדברי הרא"ש כלל, שהרי בין לסברת או"ה הארוך שהאיסור הוא משום מראית עין ובין לסברת מהרי"ל שהאיסור הוא מפני שאין לנהוג היתר בפני המחמירים – אינו מועיל כלל מה שכבר התחיל לאכול מהחמאה.

סימן קכב דין נותן טעם לפגם בכלים

מחצית מהסעיפים בסימן קכב מקבילים לסעיפים בסימנים קודמים.

סעיף א: מקביל לסימן קג סעיף א, והתבאר שם.

סעיף ב וסעיף ג בשו"ע: מקבילים לסימן קג סעיף ה. להלן תשובה שמסכמת את הסעיפים הללו יחד. רוב התשובה מופיעה כבר במהדורת תשע"ו, ומעט פרטים נוספו כעת במהדורת תשע"ז.

סעיף ג ברמ"א: מקביל לסימן קג סעיף ו, והתבאר שם.

סעיף ד: מקביל לסימן קג סעיף ז, והתבאר שם.

סעיף ה: מקביל לסימן צט סעיף ז. להלן תשובה שמסכמת את הסעיפים הללו יחד. רוב התשובה מופיעה כבר במהדורת תשע"ו, ומעט פרטים נוספו כעת במהדורת תשע"ז.

סעיף ח: מקביל לסימן קב סעיף ג. להלן סיכום הסעיף עם הפניה לסעיף המקביל.

סימן קג סעיף ה, סימן קכב סעיפים ב-ג

מהו גדר נטל"פ ב"כלי איסור"?

מדוע איסור להשתמש לכתחילה בכלי שאינו בן יומו, ואילו מאכל שנתבשל בו מותר לאוכלו אפי' לכתחילה?

קערה שאינה מודחת, האם יש בה דין נטל"פ לאחר מעת לעת. ציין השיטות.

בישל בקדרה שאינה בת יומה אך לא הדיח הקדרה לפני הבישול, האם מותר לאכול את התבשיל – כיצד הכרעת הדין למעשה.

קדירה שאינה בת יומה נותנת טעם לפגם, אך לכתחילה אין לבשל בה:

בע"ז עה: "ולמאן דאמר נותן טעם לפגם מותר, גיעולי עכו"ם דאסור רחמנא וצמלין היכי משכחת לה? אמר רב חייא בריה דרב הונא: לא אסרה תורה אלא קדרה בת יומה, דלא נותן טעם לפגם הוא. – מכאן ואילך לשתרי [אף לכתחילה]! – גזירה קדרה שאינה בת יומה משום קדרה בת יומה". מבואר שקדרה שאינה בת יומה נותנת טעם לפגם והתבשיל מותר כדיעבד.

תוס' (ד"ה מכאן ואילך) ביארו מדוע חכמים אסרו להשתמש בקדרה שאינה בת יומה ומאיך התיירו את המאכל שבושל בה: "לפי שהקדרה היה בה איסור גמור תחילה, אבל המאכל לא נבלע בו איסור מעולם". **הרא"ש** (פ"ה סי' לו) הוסיף: ועוד בתבשיל ליכא למיגזר דילמא אכיל בנתבשלה בבת יומה, דהא לא שכיח לבשל בבת יומה הואיל ואסור לכתחילה אפילו כשאינה בת יומה¹⁵.

¹⁵

היינו, אחר שגזרו על כלי שאינו בן יומו, שוב א"צ לגזור על התבשיל. בהגהות אשר"י שם כתב: אבל אין לומר הטעם דאין להתיר לבשל בקדרה לפי שזה היה לכתחילה ונטל לפגם לכתחילה אסור, דהא כיון שטעונין שבירה הוה ליה כדיעבד. ע"כ. בסי' קכא כתב הטור: כתב בעל העיטור אי לא מסתפינא מרבוותא אמינא דאפילו כלי חרס בקדרה דלאו בת יומה כיון דאיסורה דרבנן מגעילה ג' פעמים ודיו. נראה אפוא שלבעל העיטור אכן יש מקום לחלק כחילוק שהגהות אשר"י כתב שאין לומר כן.

לגבי פסיקת ההלכה בכלי חרס, ראה סימן קכא תשובה ראשונה שהשו"ע היקל כבעל העיטור רק באיסור דרבנן שאין לו עיקר מן התורה כמו בישולי גויים. וראה פמ"ג סוף סימן קג (דיני נטל"פ בקדירה אות א) ופת"ש סימן קכב ס"ק א, שאסור לבשל בקדירה שאינה בת יומה בין של מתכת בין של חרס, ויש שהתירו בשל חרס בהפסד מרובה, אך נראה לאסור אפילו בהפסד מרובה (כך מסקנת הפמ"ג וכך עולה מהפת"ש).

שו"ת היכל שלמה – הלכות איסור והיתר

הרשב"א (תורת הבית ב"ד ש"ד) כתב שגם קדירה שבישל בה בשר ואינה בת יומה – אסור לכתחילה לבשל בה חלב (או להיפך), שאע"פ שבלעה היתר ונפגם הטעם קודם שיבוא לידי איסור בב"ח, מ"מ לענין לכתחילה כל בליעה של טעם לשבח רואים אותה כעומדת בשבחה אפילו לאחר שעבר יום ונפגמה בדפנות הכלי (וראיה לדבר מכלי חמץ שאינו בן יומו שאסור להשתמש בו בפסח).

שו"ע (סי' קכב סע' ב): "קדירה שאינה בת יומה, דהיינו ששהתה מעת לעת משנתבשל בה האיסור – היא נותן טעם לפגם (והתבשיל מותר **שו"ע** סי' קג סע' ה)), ואפילו הכי אסרו חכמים לבשל בה לכתחילה, גזירה אטו בת יומה, בין שבלועה מאיסור ובא לבשל בה היתר, ובין שבלועה מחלב ובא לבשל בה בשר או איפכא".

גדר "בת יומה":

לדעת **רש"י** (ד"ה בת יומה) ו**ר"ת** (תוד"ה בת יומה) די בלינת לילה כדי שהקדירה תיחשב כאינה בת יומה. אבל לדעת **סה"ת** (הובא בתוס' שם) ו**רא"ש** (פ"ה סי' לו) כל זמן שלא שהתה מעת לעת לאחר שנתבשל בה האיסור עדיין נחשבת בת יומה. וכן פסק **השו"ע** להחמיר (סי' קג סע' ה וסי' קכב סע' ב כמצוטט לעיל. אמנם בסי' קג סע' ז היקל השר"ע כרש"י ור"ת בצירוף שיטות).

קדירה שלא הודחה יפה:

בגמ' שם מובא לגבי הלוקח כלי תשמיש מהעכו"ם, שאם השתמש בכלי לפני טבילה או הגעלה או ליבון – יש להתיר למ"ד נטל"פ מותר, ולאסור למ"ד נטל"פ אסור. הראשונים התקשו: מה ענין טבילה אצל דין נטל"פ? **תוס'** (ד"ה וכולן) ביארו שאכן לדברי הכל (גם למ"ד נטל"פ אסור) אין לאסור אם השתמש לפני טבילה, ואמנם אפשר לומר שלמ"ד נטל"פ אסור גזרו על טבילה אטו הגעלה וליבון (עד כאן מתוס'). **הר"ן** (מ. ד"ה וכולן) הביא פירוש נוסף: טבילה היינו הדחת וניקוי הכלי. לפי פירוש זה יוצא שלמ"ד נטל"פ מותר – ההיתר של מאכל שהתבשל בכלי שאינו בו יומו הוא אפילו אם הכלי לא הודח משמנונית האיסור כיון שהיא פגומה. וכן עולה מהרמב"ם (פי"ז ה"ד).

ראב"ד רשב"א ורא"ש פירשו כתוס'. לפירושם אין ראייה מהגמ' להתיר כאשר הכלי לא הודח, ולכן כתבו שהסברא נותנת לאסור, היינו ששמנונית היא כמו איסור בעין שלא נפגם מיום לחבירו. **השו"ע** (סי' קג סע' ה) פסק כראב"ד וסיעתו (סתם וי"א): "אם בישל בה כשאינה בת יומה – התבשיל מותר, דהוי נטל"פ, והוא שתהיה מודחת שלא יהא שומן על פניה (שהודחה יפה וסר ממנה כל שמנונית איסור הדבוק בה **שו"ע** סי' קכב סע' ג)), שאם לא הדיחה אוסר והרי היא כחתיכת איסור שלא נפגמה. ויש מתירין אפילו בישל בה קודם שהדיחה".

רמ"א: "ואם יש ס' נגד מה שדבוק עליה – לכולי עלמא שרי, מאחר דהקדירה אינה בת יומה (שהבלוע בה כבר נפגם ולא צריך ששים נגדו **רמ"א** סי' קכב סע' ג)), והכי נהוג" (עפ"י **או"ה**, ודלא כרש"ל שהצריך ששים גם נגד הקדירה, מפני שסובר שהממשות גורמת טעם לשבח גם בטעם הבלוע בקדירה (ראה ש"ך סי' טז)).

האחרונים הסכימו לדברי **השו"ע** והרמ"א שהלכה כמחמירים, ודלא כרמב"ם (**ט"ז** (ס"ק ח), **ש"ך** (ס"ק טו), **פ"ח** (ס"ק יז), **כה"ח** (ס"ק מג, אפילו בהפסד מרובה) **ועוד**).

הש"ך (שם) ציין שסתם כלים בחזקת נקיים שאין שומן דבוק בהם.

כלי שבלוע בו איסור דרבנן ואינו בן יומו (האם מותר להשתמש בו לכתחילה):

הנוב"י (תניינא יו"ד סי' נא, הובא ב**פת"ש** סי' קכב ס"ק ב) כתב שמצד הסברא יש להתיר כאשר האיסור הבלוע הוא איסור דרבנן (או ספק איסור תורה), כיון שכלי שאינו בן יומו נאסר אטו בן יומו ואם נאסור גם באיסור דרבנן הרי זו גזירה לגזירה. אמנם למעשה אין להקל בזה, כיון שהפוסקים לא חילקו בכך, וכן המנהג להחמיר, ואולי הכל גזירה אחת (עד כאן מנוב"י). **הפת"ש** (שם) הוסיף שיש ראייה ברורה מהגמ' לאסור שימוש בכלי שבלוע איסור דרבנן ואינו בן יומו (חולין דף קיא: ור"ן שם, לגבי פינכא [קערת חרס] של רב אמי שמלחו בה בשר ונאסרה מדרבנן ורב אמי שבר אותה) (אמנם אם נודע האיסור רק לאחר שהכלי אינו בן יומו, צ"ע בזה).

רע"א (סי' קג ס"ק ג) כתב לאסור אפילו אם האיסור הבלוע הוא רק ספק איסור דרבנן.

שו"ת היכל שלמה – הלכות איסור והיתר

סימן צט סעיף ז, סימן קכב סעיף ה

האם מותר לכתחילה להשתמש בכלי שבלע איסור משהו?

בע"ז לג. – מבואר שמותר לתת לכתחילה מים ושכר בקנקנים של נכרי (אבל לא יין). **הרשב"א** (תורת הבית הארוך ב"ד ש"ד) ביאר שכיון שהנכרי משתמש ביין צונן הרי נבלע בקנקן רק משהו, וכיון שרגילים לתת לתוך הקנקן כמות גדולה של משקה הרי הטעם המועט שבלוע בקנקן אינו יכול לתת טעם במשקה המרובה של הישראל, ובכהאי גוונא מותר לבטל איסור. אמנם אם מדובר בכלי שנותנים בו לפעמים כמות מועטת – אסור להשתמש בו אפילו בשפע, גזירה שמא ישתמש בדבר מועט ויבוא לידי נתינת טעם. וכן כתב בשו"ת **הריב"ש** (סי' שט"ט) בשם **הראב"ד**.

הר"ן (ע"ז יב: מדפי הרי"ף) דחה את ראית הרשב"א מהגמ', וכתב שאפשר שהמים והשכר אינם גורמים להוצאת טעם היין מהקנקן (שהרי לא מצינו שצונן מפליט), אלא גורמים לביטול וכיליון של הטעם הבלוע בעודו בקנקן. וכעין זה כתב **הרא"ה** (בדק הבית על תורת הבית שם) לדחות את ראית הרשב"א. **הטור** (סי' קכב) הקשה על הרשב"א, שיש לגזור גם על כלי שרגילים לתת בו כמות גדולה שמא יתנו בו כמות קטנה, ק"ו ממה שגזרו על שימוש בקדירה שאינה בת יומה אטו קדירה בת יומה אע"פ שהן קדירות שונות. **הב"י** (שם) תירץ שקדירה בת יומה ושאינה בת יומה רגילים להשתמש בשתייהן, ואילו קנקן גדול לא מצוי שיתנו בו דבר מועט, ודבר שאינו מצוי אין חוששים לו.

פסיקת האחרונים:

השו"ע פסק כרשב"א, וזה לשונו (בסי' צט סע' ז, וכעין זה בסי' קכב סע' ה): "אם נבלע איסור מועט לתוך כלי כשר, אם דרכו של אותו כלי להשתמש בו בשפע היתר, מותר להשתמש בו לכתחילה, כיון שהאיסור מועט ואי אפשר לבוא לידי נתינת טעם, ולפיכך איסור משהו שנבלע בקדירה או בתוך קנקנים וכיוצא בהם, מותר להשתמש בו לכתחילה, ואפילו בבן יומו, לפי שאי אפשר לבא לידי נתינת טעם. אבל אם נבלע בכלי שדרכו להשתמש לעתים בדבר מועט כקערה וכיוצא בה, אסור להשתמש אפילו בשפע, גזירה שמא ישתמש בה בדבר מועט ויבא לידי נתינת טעם". וכן דעת **גר"א** (סי' צט ס"ק יז, סי' קכב ס"ק טו) ו**פר"ח** (סי' קכב ס"ק ג). אבל לדעת **ב"ח** (סי' קכב אות ד) **ט"ז** (סי' צט ס"ק טו) **ש"ך** (סי' קכב ס"ק ג) ו**חכמ"א** (כלל נב סע' י) אין לסמוך על היתר הרשב"א והשו"ע. אמנם אם האיסור פגום, כתב **הט"ז** (שם) שאפשר לסמוך על ההיתר (וכן נראה מ**מקדח"כ** בסע' דידן, וראה **חכמ"א** שם **וערוה"ש** סי' צט סע' מט שבאיסור פגום הכל מודים שמותר. ולכן יש להורות להשהות את הכלי מעת לעת ואח"כ להשתמש בו – **ערוה"ש** שם).

סעיפים ו – ז

סתם כלי אינו בן יומו

סתם כלי של עכו"ם אינו בן יומו והתבשיל מותר בדיעבד:

בע"ז לח: מבואר ששמן מבושל של גויים מותר, ואין לחוש בו לבישול עכו"ם כיון שנאכל חי ואין לחוש בו לגיעולי עכו"ם כיון שנותן טעם לפגם. וכן מבואר שם לגבי בישולים נוספים של גויים. **ובדף עה:** מובא שהלוקח כלים משומשים מן העכו"ם והשתמש בהם ללא הגעלה וללא ליבון – דין התבשיל תלוי בשאלה האם טעם לפגם אוסר, שלמ"ד נטל"פ מותר – התבשיל מותר.

רוב הראשונים (תוס') (דף לח: ד"ה אי) בשם **רש"י** ר"ת ו**רא"ש** (פ"ב סי' לה), **ר"ן** (יד. מדפי הרי"ף) **ועוד** (למדו מכך שסתם כלים של גויים אינם בני יומם ולכן הטעם שבהם נחשב פגום. וביארו שאין להחזיקם כבני יומם מפני שיש בזה ספק ספיקא, ספק שמא לא השתמשו בהם היום ואת"ל שהשתמשו בהם היום שמא השתמשו בדבר שאינו נותן טעם לשבח).

אמנם **מהרמב"ם** (מאכלות אסורות פ"ג הט"ז, פ"ז ה"ב וה"ח) משמע שסתם כלים של גויים הם בני יומם (לשיטתו צ"ל שהדברים המבושלים שהתירה הגמ' נפגמים ביומם ואינם כשאר דברים (ר"ן שם). ולגבי הלוקח כלים משומשים צ"ל שמדובר במקרה שבישל בכלי לאחר שעבר יום מלקיחתו (ב"י, וכן משמע בפ"ז ה"ב וה"ד).

שו"ת היכל שלמה – הלכות איסור והיתר

השו"ע פסק כרוב הראשונים: "סתם כלי עכו"ם הם בחזקת שאינם בני יומן, לפיכך אם עבר ונשתמש בהם קודם הכשר (בדבר שאינו חריף (ט"ז ס"ק ד, וכדלעיל ס"ע ג) – התבשיל מותר" (וכ"כ הרמ"א (סימן קטו ס"ע ג)).

רש"ל (הובא בט"ז ס"ק ד ובש"ך ס"ק ד) כתב שאמנם אין צריך לשאול את העכו"ם אם הכלי בן יומו, אך אם שאל אותו ואמר שהוא בן יומו – צריך לשאול אותו מה בישראל בו, ואם אינו מצליח לברר האם התבשיל של העכו"ם נתן טעם לשבח – יש לאסור את התבשיל של הישראל, שיש לחשוש לדברי העכו"ם במקרה שאינו נוגע בדבר (שאינו בא להשביח מקחו), וממילא יש כאן רק ספק אחד.

אבל **הט"ז** (שם) ו**הש"ך** (שם ובסי' קכו ס"ק כ) כתבו שדברי העכו"ם לא מעלים ולא מורידים אפילו כשאינו נוגע בדבר, ורק אם הסיח לפי תומו בלי ששאלו אותו וללא קשר לישראל – יש לחשוש לדבריו ולאסור את התבשיל.

בשו"ת **נוב"י** (יו"ד סי' לו, הובא בפת"ש ס"ק ד) כתב שספול של קפה בבית קפה של עכו"ם אינו בכלל סתם כלים של גויים, כיון ששותים בו כל שעה חלב עכו"ם והוא בן יומו ללא ספק. לדבריו: יש מקום להקל להשתמש בספול כזה רק במקרה שנמצא מחוץ לעיר ואינו יכול להשיג ספול של יהודי, וגם אז אין לשפוך לתוך הספול מכלי ראשון (אלא ישפוך מכלי ראשון לכלי סתמי של עכו"ם שמוחזק כאינו בן יומו, וממנו ישפוך לספול, ואם המשקה אינו חם כשיעור יד סולדת מותר לשפוך מכלי ראשון אפילו בעיר – יד אפרים).

גדר בדיעבד:

כתב **הרשב"א** (תורת הבית ב"ד ש"ד) שהאומר לעכו"ם לבשל לו הרי הוא כמבשל לכתחילה בידיו, כמובא בגמ' (חולין דף ו.ו) לגבי תערובת דמאי שהאומר לשכנתו שתערב בעיסתו שאור מביתה הרי הוא כמערב דמאי בידים.

עפ"י זה כתב **השו"ע**: "אסור לומר לעכו"ם בשל לי ירקות בקדרתך, וכן לא יאמר לו עשה לי מרקחת, שכל האומר בשל לי הרי הוא כאילו בישראל בידיו". **השו"ע** הוסיף (עפ"י הרשב"א שם): "ואפשר שעל ידי הרקחים [רמ"א: או שאר אומנים] מותר, שכל האומנים מייחדים כלים נקיים למלאכתם, כדי שלא יפגמו אומנותם. ובעל נפש יחוש, שדברים אלו מביאים לידי טהרה ונקיות".

רמ"א (עפ"י **ש"ד** סי' נט) ו**הגש"ד** (ס"ק ג): "אם חימם מים בכלי של עכו"ם ללוש בהן פת – אסור ללוש באותן מים, דלדבר זה מקרי לכתחילה הואיל ועדיין לא התחיל הנאתו, שלא הוחמו לשתיה. אבל דבר שנעשה בשבילו ולא בשביל דבר אחר (כגון מים שהוחמו לשתיה) – אע"פ שהוא של עכו"ם וישראל קונה ממנו לכתחילה – מותר, דמאחר דכבר נעשה ביד עכו"ם מקרי דיעבד".

סתם כלי של ישראל בחזקת שאינו בני יומו (סעיף ז):

באו"ה הארוך (שער לג סי' יא) כתב שסתם כלי של ישראל יש להחשיבו כבן יומו, כיון שאפשר לשאול אם הוא בן יומו, ואם לא ידוע קונסים אותו (וזה לא שייך בכלי של עכו"ם).

אבל **הטור** כתב שגם בכלים שלנו יש ספק ספיקא כמו בכלי עכו"ם, ולכן סתם כלי בחזקת שאינו בן יומו. וכ"פ **דרכ"מ** (ס"ק ב), וביאר שקנס שייך רק בבעל הכלי שצריך לדעת אם הוא בן יומו ולא בישראל אחר.

שו"ע: "כשם שסתם כליהם של עכו"ם אינם בני יומן, כך סתם כלים שלנו בחזקת שאינם בני יומן".

בשו"ת **באר שבע** (סי' ל, הובא בפת"ש ס"ק ו) כתב שדין זה הוא דווקא במקרה שבעל הכלי אינו לפנינו, אך אם הוא לפנינו – צריך לשאול אותו, שבדבר שאפשר לבררו אין לסמוך על חזקה. משא"כ בכלי של עכו"ם שאפילו אם הוא לפנינו אין צריך לשאול אותו, שדיבורו אינו מעלה ואינו מוריד.

סעיף ח

כלי איסור שהתערב בכלי היתר

בע"ז עג: מובא שטבל אוסר במינו בכל שהוא, מפני שכהיתרו כך איסורו (כשם שחיטה אחת שמופרשת לתרומה מתירה את כל הכרי כך חיטה אחת של טבל שהתערבה בחיטים אחרות אוסרת את כולן).

שו"ת היכל שלמה – הלכות איסור והיתר

הרשב"א (תורת הבית הארוך ב"ד ש"ד) דייק מכך, שלפעמים טבל נחשב דבר שאין לו מתירין, שהרי אם נאמר שלעולם נחשב דשיל"מ אין צורך בטעם המובא בגמ'. לדברי הרשב"א: כאשר אין לאדם טבל אחר להפריש ממנו על הטבל שהתערב וצריך לקנותו ממקום אחר – אין זה דשיל"מ, שלא אמרו דשיל"מ אלא כשהוא יכול להתירו בלא שום הפסד ממון ממקום אחר.

עפ"י זה כתב הרשב"א, והובא להלכה בשו"ע: "כלי שנאסר בבליעת איסור, ונתערב באחרים ואינו ניכר – בטל ברוב" (כדין יבש שנתערב ביבש, ואין דנים אותו כדבר שיש לו מתירין (שו"ע סימן קב סע' ג)).

רמ"א (סימן קב סע' ג): "לפי שצריך להוציא עליו הוצאות להגעילו, וכל כיוצא בזה" (שהדרך להכשיר כלי איסור היא על ידי הגעלת הכלי עצמו בלבד, וההוצאות עבור הגעלת כל הכלים שבתערובת הן הפסד ממקום אחר שאינו כלול בדרך ההיתר הרגילה של הכלי (רשב"א שם)).

אמנם בשו"ת מהרי"ל (סי' קסד, הביאו הש"ך סי' קב ס"ק ח) כתב שרק כאשר ההוצאה ניכרת הרי זה דבר שאין לו מתירין¹⁶, ואילו ההוצאות הכרוכות בהגעלה הן הפסד מועט ולכן נחשב הכלי כדשיל"מ. וראה עוד בסימן קב סע' ג-ד תשובה ראשונה, שהרא"ה חלק על הרשב"א מטעמים אחרים. וראה עוד שם כיצד הכריעו האחרונים.

סעיפים ט – י

כלי של ישראל ששהה בבית עכו"ם

כתב **המרדכי** (ע"ז סי' תתלג) שהנותן סכין לאומן עכו"ם להשחזו, והשהה אצלו את הסכין חצי יום או יותר שהוא זמן שיש לחוש שהעכו"ם השתמש בסכין באיסור, ולאחר מכן לקחו הישראל בו ביום – צריך להגעילו, כיון שהעכו"ם רגיל להשתמש בכלי אם הישראל אינו עומד על גביו, ויש כאן רק ספק אחד שמא השתמש בדבר שאינו נותן טעם לשבת. המרדכי הוסיף שרבינו תם היה מחמיר בכלי ישראל ששהה אצל עכו"ם יותר מכלי של עכו"ם עצמו.

באו"ה הארוך (שער לג סי' טז) הבין מדברי המרדכי, שכלי ששהה אצל עכו"ם חמור יותר לענין דיעבד, שאם חתך בו בשר רותח – יש לאוסרו (כמו כלי עכו"ם שידוע בודאי שהוא בן יומו ובניגוד לסתם כלי של עכו"ם שמוחזק כאינו בן יומו).

אולם **באורחות חיים** (איסורי מאכלות אות נג) כתב בשם הרא"ה שכלי ששהה אצל הגוי וחזר אל היהודי – דינו קל יותר מכלי של עכו"ם, שהרי יש ספק האם העכו"ם בכלל השתמש בו, ולכן יכול היהודי להמתין מעת לעת ואח"כ להשתמש בכלי ללא הגעלה (אמנם לענין לכתחילה גם הרא"ה מודה שאין להניח כלי ברשות הגוי אלא אם כן עושה סימן בכלי שמונע מהגוי להשתמש).

פסיקת האחרונים:

השו"ע כתב: "יש לזהר מלהניח בבית עכו"ם כלי סעודה, דחיישינן שמא ישתמש בהם". גם הרמ"א **והש"ך** (ס"ק ח ונקודה"כ) סוברים שהדבר בגדר ספק האם העכו"ם השתמש בכלי ששהה אצלו, ולכן דין הכלי קל יותר מכלי של עכו"ם כדברי הרא"ה (להבנתם אף המרדכי מסכים לכך, ודבריו אמורים רק לכתחילה).

¹⁶ מהרי"ל הוכיח דבריו מהמובא בב"מ דף נג. שמעשר שני נחשב דשיל"מ, וזאת אע"פ שצריך להעלותו לירושלים, והיינו מפני שההוצאה הכרוכה בכך נחשבת הוצאה מועטת. אמנם הרשב"א לשיטתו יבאר שהעלאת מעשר שני לירושלים היא הדרך הרגילה להתירו.

לגבי דיוק הרשב"א מהגמ' בע"ז, יבאר מהרי"ל שהגמ' הוצרכה לטעם זה במקרה שהבעלים אינו בעיר ויש טורח והוצאה גדולה ללכת אליו, וכן משמע בתוס' שם. יש לציין שגם הרשב"א תלה דבריו בתוס', וכנראה שהיו לפניו גירסאות שונות, ראה בארוכה בתוספת אהל סימן קב סע' ג, וראה עוד שם בירור השיטות השונות שנזכרו בסוגיא דידן ביתר הרחבה.

שו"ת היכל שלמה – הלכות איסור והיתר

אמנם לדעת **הב"ח והט"ז** (ס"ק ז-ח) הדבר בגדר וודאי שהעכו"ם השתמש בכלי, כמשמעות דברי המרדכי שלא צירף זאת לס"ס.

בפרטיות יותר נחלקו האחרונים במספר מקרים שונים:

א לכתחילה הכל מודים שצריך לעשות סימן אפילו אם העכו"ם אומן (רא"ה), ואפילו בעבדים שבבית ישראל יש להזהר שלא לייחד כלים שלנו אצלם (מרדכי).

ב אם לא עשה סימן והכלי שהה אצל העכו"ם פחות מחצי יום – לדעת הרמ"א והש"ך הכלי מותר. גם לדעת הט"ז הכלי מותר, אלא שהדבר אינו תלוי בחצי יום אלא באומדן דעת לגבי כל כלי (שבכלי אכילה משתמשים מסעודה לסעודה, וכאשר עבר זמן שהעכו"ם סועד יש להניח שהשתמש בהם, ובכלי שתיה שותים כל שעה ואפילו בשהיה מועטת יש להניח שהשתמש). ולדעת הב"ח הכלי מותר רק לאחר שישהנו מעת לעת.

ג אם שהה אצל העכו"ם יותר מחצי יום ולקחו בו ביום ורוצה להשתמש בו מיד – הכל מודים שצריך הגעלה.

ד במקרה שהשתמש מיד ללא הגעלה – כתב הרמ"א שיש אוסרים את התבשיל כמו כלי של עכו"ם שהוא ודאי בן יומו, אך במקום צורך יש להקל בדיעבד שהרי יתכן שהעכו"ם לא השתמש בו כלל. ודעת הב"ח והט"ז כיש אוסרים.

ה אם שהה אצל העכו"ם יותר מיום אחד – לדעת הרמ"א והש"ך מותר ללא הגעלה. ולדעת הב"ח צריך הגעלה ובדיעבד התבשיל מותר (כמו סתם כלים של עכו"ם). ולדעת הט"ז אם הישראל נתן לעכו"ם את הכלי במזיד יש להחמיר ולאסור את התבשיל אפילו בדיעבד כיון שהיה צריך להמנע מלתת את הכלי ולא לסמוך על כך שיהיה ס"ס (ובזה דינו חמור מסתם כלים של עכו"ם), ואם שכח את הכלי אצל העכו"ם דינו ככל כלי של עכו"ם שצריך הגעלה ובדיעבד התבשיל מותר.

ו כלי ששהה אצל העכו"ם יותר מחצי יום ופחות מיום אחד – לדעת הרמ"א והש"ך יכול להמתין מעת לעת ואח"כ להשתמש בו לכתחילה ללא הגעלה, כיון שיש להעמיד הכלי על חזקתו שהוא כלי של ישראל. ולדעת הב"ח והט"ז לא יועיל להמתין, שהרי אף כשאינו בן יומו צריך הגעלה.

כלי מלא של ישראל ששהה בבית עכו"ם (סעיף י):

שו"ע עפ"י שו"ת הרא"ש (כלל יט סי' ט): "קערות ששלח ישראל לעכו"ם עם מאכל ושהו שם: אם ניכר בהן המאכל ששלח הישראל בתוכן – מותר, ואם לאו – אסור אם רגילים להדיח הכלים בחמין, דחיישינן שמא הודח עם כלי איסור".

סעיף יא

עכו"ם שמסיח לפי תומו שהכלי חדש

בשו"ת **הרשב"א** (ח"א סי' תצז) נשאל לגבי יהודי שראה בביתו של גוי כלי שיש להסתפק אם הוא חדש, והגוי מסיח לפי תומו שהוא חדש. הרשב"א ענה שעל סמך מסיח לפי תומו בלבד אי אפשר להתיר, אבל אם בנוסף לכך נראים הדברים שהכלי חדש, כגון שאומנותו של הגוי לייצר כלים ורוב הכלים שבביתו חדשים – יש להתיר, שהרי גם אם הכלי משומש יש ספק ספיקא אם בלוע בו טעם לשבח של איסור.

הרשב"א הביא **שרבינו יונה** היה קונה כלי כזה רק אם מונח בין כלים אחרים כמותו. אך שורת הדין כאמור לעיל (עד כאן מהרשב"א).

שו"ע: "כלי סעודה שביד העכו"ם, ומסיח לפי תומו ואומר שחדשים הם, ויראה שהוא כמו שהוא אומר – מותר לקנותם ממנו".

רמ"א: "ויש מחמירים ואומרים שאינו נאמן, ואין ליקח כלים מן העכו"ם רק כשמוכר הרבה כלים וקונה כלי בין הכלים. וכן נוהגין לכתחילה. אבל במקום הדחק, כגון שנתארח בבית עכו"ם ואין לו כלים – נוהגין כסברא הראשונה, וכן עיקר".

שו"ת היכל שלמה – הלכות איסור והיתר

סעיף יב

קערות הבאות מעבר לים

שו"ע: "יש מי שאומר (אורחות חיים) (איסורי מאכלות אות נז) בשם הראב"ד) שקערות הבאות מעבר לים שקערורות ירקרקות או אדמדמות – אסור להשתמש בהן לעולם בחמין, מפני שאינן חדשות, שהעכור"ם משתמשים בהן ואינו ניכר" (שגויים העושים סעודה שוכרים את הקערות מהאומנים ואח"כ מחזירים ואין הדבר ניכר, ומדובר על קערות של חרס שלא ניתן להכשירן (אורחות חיים שם)).